

ETLA

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS
The Research Institute of the Finnish Economy
Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland

Sarja B 167 Series

Rita Asplund – Tor Eriksson

LÅGLÖNEJOBBS – FÄLLOR OCH SPRÅNGBRÄDEN

Nordiska erfarenheter
i internationell belysning

Utgivare: Näringslivets Forskningsinstitut, ETLA

Förläggare: Taloustieto Oy

Helsingfors 2000

Pärm: Mainos MayDay, Vanda 2000

ISBN 951-628-321-7

ISSN 0356-7443

Tryckeri: Tummuvuoren Kirjapaino Oy,
Vanda 2000

ASPLUND, Rita – ERIKSSON, Tor, LOW-PAID JOBS – TRAPS AND STEPPING STONES. Nordic Evidence in International Perspective. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 2000, 64 p. (B, ISSN 0356-7443; nro 167). ISBN 951-628-321-7.

ABSTRACT: This literature review reveals that the existing empirical evidence for the Nordic countries on the incidence of low pay and the mobility of the low-paid in the earnings distribution is still sparse. In fact, the current state of knowledge provides the policy-makers with only minor, if any, firm evidence that could be turned into policy recommendations. Accordingly, the need for much more research on this increasingly important dimension of labour market dynamics is obvious. Moreover, the “knowledge gaps” are evident both when it comes to the availability of illustrating descriptive analyses and analyses that attempt to explain observed mobility patterns. The review also presents and discusses problems related to definitions of key concepts and to methodological issues that arise when trying to explore the challenging issue of low-paid employment.

KEY WORDS: low pay, mobility

ASPLUND, Rita – ERIKSSON, Tor, MATALAPALKKATYÖT – LOUKKUJA JA PONNISTUSLAUTOJA. Pohjoismaista tutkimustietoa kansainvälisessä valossa. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 2000, 64 s. (B, ISSN 0356-7443; nro 167). ISBN 951-628-321-7.

TIIVISTELMÄ: Tässä kirjassa esitetty kirjallisuuskatsaus paljastaa, että pohjoismaista tutkimustietoa matalapalkkaisten suhteellisesta osuudesta ja niiden liikkumisesta palkkajakaumassa on edelleen hyvin rajoitetusti. Olemassa oleva tietopohja tarjoaa poliittisille päättäjille varsin vähän eväitä sen suhteen, miten vakava matalapalkkaongelma Pohjoismaissa loppujen lopuksi on ja minkälaisiin toimenpiteisiin kannattaisi ryhtyä ongelman helpottamiseksi. Tarve tutkia tätä työmarkkinoiden dynamiikan dimensiota on siten huomattava. Jopa yksinkertaista, kuvaavaa tutkimustietoa on yllättävän vähän, puhumattaakaan tilastollisiin menetelmiin pohjautuvista tutkimustuloksista. Tutkimustuloksien lisäksi katsauksessa pohditaan niitä määritelmällisiä ja metodologisia ongelmia, jotka liittyvät matalapalkkaisuuden tutkimiseen.

AVAINSANOJA: matalapalkkaisuus, liikkuminen

Förord

Låglöneproblematiken blev under 90-talet ett uppmärksammat tema inom såväl den ekonomisk-politiska debatten som den akademiska forskningen. OECD genomförde flera omfattande studier dels av förekomsten av låg lön inom medlemsländerna och dels av lönerörligheten bland de lågavlönade. Europeiska kommissionen å sin sida anslog betydande medel för finansiering av forskning kring den ekonomiska och sociala marginalisering som i arbetslöshetens fotspår snabbt breddade ut sig på den europeiska arbetsmarknaden. Ett av de forskarteam som fick ta del av denna EU-finansiering var LoWER (the European Low-Wage Employment Research Network), som under åren 1995–98 arrangerade ett antal workshops kring temat låg lön. Dessa workshops resulterade i sin tur i ett flertal internationella böcker kring samma tema. ETLA hade fördelen att ingå som partner i detta aktiva forskarteam.

Mot denna bakgrund föll det sig rätt naturligt att investera litet extra energi och tid på att sammanställa en översikt av forskningslitteraturen kring låg lön i de nordiska länderna. Vad vet vi egentligen om låg lön sett ur ett nordiskt perspektiv och var finns våra största kunskapsluckor?

Föreliggande litteraturöversikt försöker ge ett svar på dessa frågor. Att tyngdpunkten därvidlag ligger på Sverige beror på att översikten ursprungligen skrevs för ESO (Expertgruppen för offentliga studier). Vi är tacksamma för värdefulla synpunkter av Anders Björklund, Johan Fritzell, Anna-Karin Jatko, Marja Lemne och Lena Schröder på en tidigare version av texten.

Helsingfors och Århus i juni, 2000.

Rita Asplund

Tor Eriksson

Innehållsförteckning

Sammandrag

1	Växande intresse för låglöneproblematiken	1
2	Låg lön vid en given tidpunk	5
2.1	Låg lön – begrepp och mätproblem	5
2.1.1	Låglönedefinitioner	5
2.1.2	Mätproblem	7
2.1.3	Låg lön versus låg inkomst	8
2.2	De lågavlönade – en försumbar grupp i de nordiska länderna?	9
2.2.1	De lågavlönade – en allmän översikt	10
2.2.2	De lågavlönade är huvudsakligen kvinnor	13
2.2.3	Låglönerisken är starkt åldersbetingad	17
2.3	Har de lågavlönade vissa karakteristika gemensamt?	19
3	De lågavlönades rörlighet på arbetsmarknaden	26
3.1	De lågavlönades lönemobilitet – ett mångdimensionellt fenomen	28
3.1.1	Mobilitet inom lönefördelningen	28
3.1.2	Mobilitet in i och ut ur lönefördelningen	29
3.1.3	Vilken roll spelar individuella och jobbrelaterade karakteristika?	30
3.2	Metodologiska aspekter	31
3.2.1	Valet av lönemobilitetsmått	31
3.2.2	Valet av tidshorisont	33
3.2.3	Valet av undersökt population	33
3.2.4	Definitionen av lön	35
3.2.5	Valet av låglönegräns	35
3.2.6	Metodologiska utmaningar i ekonometriska sammanhang	36
3.3	Den empiriska evidensen	38
3.3.1	Graden av rörlighet	38
3.3.2	Rörlighetsmönster	41
3.3.3	Kunskapsläget av idag	42
3.3.4	Kunskapsläget för Sveriges vidkommande	45
3.3.5	De övriga nordiska länderna	50
3.3.6	Ytterligare evidens	50
3.3.7	Förklaringsmodeller / bestämningsfaktorer	54
4	Avslutande synpunkter	57
	Litteratur	60

Sammandrag

Varför uppmärksamma de lågavlönade och deras lönerörlighet?

De lågavlönade och deras rörlighet på arbetsmarknaden är fortfarande ett relativt outforskat område i de nordiska länderna. Forskningen har i stället huvudsakligen inriktats på att mäta hur jämnt eller ojämnt de hushållsbaserade inkomsterna är fördelade i samhället samt graden av rörlighet – både uppåt och nedåt – i inkomstfördelningen. I synnerhet Sverige kan uppvisa en imponerande mängd studier inom detta område. I vissa studier har analyserna av den hushålls-inkomstbaserade rörligheten över tiden utsträckts till att även omfatta rörlighetsmönster över generationsgränserna. Under de senaste åren har det dessutom gjorts flera studier, där man jämför inkomst(o)jämligheten och inkomströrligheten i de nordiska länderna.

Detta utbredda intresse för fördelningen av de hushållsbaserade inkomsterna och förändringarna i desamma över tiden bottenar sannolikt i första hand i den välfärdspolitik som förknippas med de nordiska länderna och som mest konkret syns i form av en omfattande offentlig sektor. Inkomstfördelningen speglar hur effektivt skattesystemet och inkomstöverföringarna förmår utjämna skillnader i hushållens levnadsstandard och hur förändringar i dessa regelsystem påverkar i synnerhet de sämst lottade i samhället. Förutom denna fattigdomsaspekt, innefattar forskningsgrenen även de sk. flitfällorna som tidvis väckt livlig debatt inom såväl akademiska som politiska kretsar. En annan faktor som antagligen också starkt bidragit till att inspirera forskarna till omfattande inkomstfördelningsstudier är de förhållandevis goda hushållsbaserade datamaterial som finns tillgängliga i de nordiska länderna.

Dessa hushållsbaserade inkomstfördelnings- och inkomströrlighetsstudier bör inte sammanblandas med studier av den individbaserade lönefördelningen och lönerörligheten på arbetsmarknaden. Även akademiskt sett är det de facto fråga om två rätt olika forskningsgrenar.¹ Studier av hushållsbaserad inkomstspridning och inkomströrlighet är m.a.o. inte att betrakta som ett substitut för studier av individbaserad lönespridning och lönerörlighet.

¹ Rent konkret kan denna skillnad ofta iakttas i form av en klar specialisering på antingen hushållsbaserade inkomststudier eller individbaserade lönestudier bland forskare, internationella tidskrifter, internationella konferenser, osv.

Intresset för den individbaserade lönerörligheten på arbetsmarknaden har ökat i snabb takt inom OECD-området på 90-talet. En viktig milstolpe var utan tvivel OECD:s rapport år 1993 om utvecklingen av löneskillnaderna i medlemsländerna. Enligt rapporten hade lönespridningen klart ökat i vissa OECD-länder, däribland Sverige, samtidigt som det fanns tydliga tecken på en tendens till ökande löneskillnader i flera andra OECD-länder.

Denna till synes övergripande trend mot ökande löneskillnader har i sin tur inriktat intresset på två specifika, om ock intimt sammankopplade aspekter, nämligen relationen dels mellan löneskillnader och rörlighet i lönefördelningen och dels mellan löneskillnader och de lågavlönades arbetsmarknadssituation. Båda aspekterna har under de senaste åren uppmärksammats också av OECD, som lagt ned ett omfattande arbete på att beskriva, jämföra och analysera dessa fenomen inom OECD-området (se främst OECD, 1996 och 1997). Samtidigt har OECD:s brett upplagda dokumentering av lönerörligheten samt av de lågavlönades arbetsmarknadssituation emellertid också visat att de definitions- och metodproblem som en kartläggning av dessa fenomen aktualiserar inte alltid är helt lätta att lösa och, ännu viktigare, ofta påverkar de resultat som erhålls.

Det är anmärkningsvärt att kopplingen mellan löneskillnader och lönerörlighet visat sig vara långtifrån entydig. En till synes oförändrad lönefördelning kan i själva verket dölja en ansenlig rörlighet i lönefördelningen: ett stort antal individer som förflyttar sig såväl uppåt som nedåt i lönefördelningen samtidigt som fördelningen förblir i stort sett oförändrad. Å andra sidan kan vidgade löneskillnader mycket väl vara förknippade med antingen ökande, oförändrad eller minskande lönerörlighet. Detsamma gäller krympande löneskillnader. Ett är dock säkert: ökande (minskande) löneskillnader leder på längre sikt till en ojämnare (jämnare) lönefördelning förutsatt att denna utveckling inte uppvägs av ökad (minskad) lönerörlighet.

Såsom nyligen poängterats av Welch (1999), torde de flesta vara överens om att löneskillnader är en bra sak så länge som dessa skapar incitament till högre produktivitet och välfärd och är förknippade med en betydande grad av rörlighet. Men en hög eller högre lönerörlighet är inte alltid att betrakta som ett enbart positivt fenomen. Hög lönerörlighet kan nämligen förknippas såväl med en flexibel och effektivt fungerande ekonomi som med ett samhälle som erbjuder individerna jämlika möjligheter (t.ex. oberoende av socialt ursprung). Hög rörlighet har också en kostnad. Stora och oförutsedda förändringar i löneinkomsterna under livscykeln kan, förutom osäkerhet, även medföra betydande

kostnader för de berörda individerna, bl.a. till följd av begränsade möjligheter att överflytta inkomster från en period till en annan.

Tendensen mot ökande löneskillnader har i kanske ännu större utsträckning lyft fram de lågavlönades situation på arbetsmarknaden. Med ökande löneskillnader riskerar allt fler sysselsatta att hamna bland de lågavlönade. Denna risk kan förväntas vara speciellt stor bland de lågutbildade, eftersom efterfrågan på lågutbildad arbetskraft minskat markant under 90-talet.² De lågutbildades försvagade ställning i konkurrensen om arbetsplatser har under de senaste åren förklarats med utgångspunkt i ett flertal hypoteser. Bland de mest framträdande är globaliseringen och den ökande konkurrensen från låglöneländer, vilket föranlett industriländerna att specialisera sig på mer kunskapsintensiv produktion, samt den teknologiska utvecklingen som kräver en välutbildad arbetskraft.³ En ytterligare hypotes, som går tillbaka till 70-talet men som på senare tid åter rönt ökad uppmärksamhet, är den överutbildning som samhällets betydande satsningar på befolkningens utbildning hävdas medföra.⁴ Argumentationen är i korthet följande: Till följd av att en allt större del av arbetskraften är överutbildad i jämförelse med de kvalifikationer dagens jobb de facto förutsätter, så konkurreras de lägre utbildade ut från sina tidigare jobb⁵ och tvingas ta ännu sämre jobb, och i slutändan av denna sk. "bumping down"-process hamnar de bland de arbetslösa. Vilken eller vilka hypoteser som ligger sanningen närmast är dock fortfarande en öppen fråga.

De lågavlönades arbetsmarknadssituation har huvudsakligen analyserats ur två synvinklar: dels förekomsten av lågavlönade vid en given tidpunkt och dels de lågavlönades rörlighet i lönefördelningen. Den förstnämnda ansatsen bygger på datamaterial som utgörs av tvärsnitt av populationen, medan den senare förutsätter tillgång till paneldata, dvs data som möjliggör att samma individer kan observeras vid åtminstone två olika tidpunkter. Denna skillnad i tidsperspektiv mellan de två ansatserna gör det möjligt att belysa å ena sidan helt olika problemställningar⁶ och å

² De lågutbildades arbetsmarknadssituation i Sverige har analyserats av bl.a. Edin m.fl. (1995) samt Ackum Agell och Harkman (1997).

³ För en sammanfattning av forskningen på området, se t.ex. Gregory och Machin (2000).

⁴ För en sammanfattning, se t.ex. Borghans och de Grip (2000).

⁵ Trots att de lågutbildades kvalifikationer fortfarande mycket väl skulle räckas till för att effektivt utföra jobben ifråga.

⁶ Det kan vara skäl att rent allmänt notera att studier av lönespridningen vid en given tidpunkt svarar mot vissa problemställningar, medan ett längre tidsperspektiv svarar mot andra. Analyser av paneldata är därför inte alltid att föredra framom analyser baserade på tvärsnittsdata.

andra sidan samma problemställningar från såväl ett kortsiktigt som ett långsiktigt perspektiv.

En kritisk begränsning som tvärsnittsstudier av de lågavlönades arbetsmarknadssituation är behäftad med är givetvis att de inte förmår fånga upp den dynamik som arbetslivet kännetecknas av, och ger därför inte nödvändigtvis en korrekt bild av hur allvarligt låglöneproblemet sist och slutligen är i ett land. Om låglönejobben karakteriseras av snabb genomströmning, är de närmast att betrakta som språngbräden till bättre betalda jobb. I den mån låglönejobben huvudsakligen fungerar som inkörsport till karriärvägar utgör de knappast ett samhällsproblem; i.o.m. att individen ackumulerar humankapital, förflyttar han/hon sig automatiskt uppåt i lönefördelningen. Men om låglönejobben däremot år efter år till övervägande del innehas av samma personer med föga möjligheter att slita sig loss från den låglönefälla de hamnat i – annat än i form av kortare eller längre perioder av arbetslöshet, kan situationen otvivelaktigt ses som ett problem också ur samhällspolitisk synvinkel.

Låglöneproblematiken i ett land bör således inte bedömas enbart mot bakgrund av de lågavlönades andel vid olika tidpunkter, utan måste även utvärderas på basen av deras möjligheter att röra sig uppåt i lönefördelningen. Två hypotetiska extremfall är följande. Det första är ett land med en internationellt sett liten andel lågavlönade med så gott som obefintliga möjligheter att röra sig uppåt i lönefördelningen. Det andra är ett land med en stor andel lågavlönade men med hög lönerörlighet också bland de lägst avlönade. Dessa olika utgångslägen kan mycket väl resultera i en situation där löneskillnaderna på längre sikt är mindre i landet med en stor andel lågavlönade trots att en jämförelse av länderna vid en given tidpunkt pekar på motsatt förhållande. Utfallet blir givetvis ännu mera osäkert om det därutöver sker väsentliga förändringar i lönefördelningen och/eller lönerörligheten i jämförelseländerna.

Syftet med föreliggande rapport

Syftet med föreliggande rapport är att dokumentera, diskutera och utvärdera den kunskap vi för närvarande besitter i fråga om de lågavlönades arbetsmarknadssituation. Tyngdpunkten ligger därvid på erfarenheter från de nordiska länderna i allmänhet och Sverige i synnerhet. För att ytterligare nyansera den befintliga empiriska evidensen för de nordiska länderna, kontrasteras denna i mån av möjlighet mot låglöne-resultat för andra industrialiserade länder. Förutom empiriska resultat

har vi också vinnlagt oss om att på ett möjligast enkelt och uttömmande sätt bekanta läsaren med de definitions- och metodfrågor som aktualiseras vid analys av de lågavlönades mångfald och lönerörlighet samt de utmaningar dessa ställer forskaren inför.

Vem är lågavlönad och varför?

Kapitel 2 i föreliggande rapport presenterar forskningsresultat gällande förekomsten av lågavlönade i de nordiska länderna jämfört med andra industriländer. Förutom en allmän översikt av låglönesituationen, företar vi även en jämförelse enligt två dimensioner som visat sig vara av central betydelse även i låglönesammanhang, nämligen enligt kön och enligt ålder. Kapitlet avslutas med ett kort sammandrag av de slutsatser som kan dras på basen av de fåtaliga empiriska studier som inte stannat vid att enbart beskriva låglönesituationen utan också försökt identifiera de individuella och jobbrelaterade bakgrundsfaktorer som förefaller att huvudsakligen bidra till att förklara varför en individ befinner sig i den lägsta delen av lönefördelningen. Utan denna typ av information är det rätt hopplöst att försöka identifiera och åtgärda de faktorer som bidrar till att skapa de största låglönefällorna.

Enligt statistik som tagits fram av OECD framstår låglöneproblematiken mätt med den relativa andelen lågavlönade (bland heltidsanställda⁷), även kallad *låglönerisken*, som mer eller mindre försumbar i de nordiska länderna – i OECD:s låglönesiffror representerade av enbart Finland och Sverige. Ett gemensamt drag för OECD-länderna är emellertid att de lågavlönade genomgående domineras av samma typer av löntagare, yrken och branscher. Speciellt framträdande är kvinnornas och de ungas överrepresentation bland de lågavlönade.

I linje med den genomsnittliga låglönerisken så är låglönerisken bland heltidsanställda kvinnor betydligt lägre i de nordiska länderna än i övriga OECD-länder. I samtliga OECD-länder är dock låglönerisken klart högre bland kvinnor än bland män. Denna bild kvarstår även då man standardiserar låglönerisken för kvinnor respektive män för det faktum att den genomsnittliga andelen lågavlönade varierar kraftigt mellan medlemsländerna. Ett något oväntat resultat är emellertid att mätt med standardiserade låglönerisker så befinner sig de nordiska kvinnorna inte längre i en klart gynnsammare situation än kvinnorna i övriga OECD-länder. Minskningen i de nordiska kvinnornas relativa

⁷ OECD:s statistik innefattar enbart heltidsanställda, vilket oundvikligen påverkar utfallet av länderjämförelserna.

låglönerisk sedan 70-talet ger inte heller anledning till skryt. Flera andra OECD-länder kan uppvisa en minst lika gynnsam utveckling.

Detta föranleder ofrånkomligen följande något tillspetsade fråga: Har jämställdhets- och den (kvinno)solidariska lönepolitiken bara varit ett förrådskt skådespel eftersom de nordiska kvinnorna fortfarande på 90-talet uppvisar i stort sett samma traditionella låglöneprofil som kvinnorna i övriga OECD-länder? Det är uppenbart att kvinnors låglönerisk och de ländervis variationerna i densamma inte kan förklaras huvudsakligen med lönespridningen på arbetsmarknaden. Kvinnors låglöneprofil styrs i väsentlig utsträckning också av andra faktorer. Vilka dessa övriga faktorer är och hur man bäst åtgärdar dem förefaller att vara något som också den nordiska jämställdhets- och lönepolitiken har missat.

Kan denna skillnad i mäns och kvinnors låglönerisk förklaras med avgörande skillnader i personliga och jobbrelaterade karakteristika mellan lågavlönade kvinnor och män? Endast en studie har försökt besvara denna fråga, och den studien gäller faktiskt den svenska arbetsmarknaden. Trots att Hultin och Szulkin (1997) i sin studie kontrollerar för en rad centrala såväl personliga som jobbrelaterade karakteristika förblir de svenska kvinnornas låglönerisk nästan dubbelt så stor som de svenska männens. Följaktligen ligger det nära till hands att hävda att åtminstone en del av den fortsättningsvis högre låglönerisken för kvinnor relativt män sammanhänger med kvinnornas kön, eventuellt i kombination med de främst familjestyrda preferenser som kvinnor i allmänhet antas stå för.

Också de ungas (yngre än 25 år) låglönerisk framstår i de nordiska länderna som betydligt lägre än i övriga OECD-länder. Emellertid förflyttar en standardisering av låglöneriskerna de nordiska länderna från dessa toppositioner till jumboplaceringar. I Sverige är de ungas låglönerisk inte mindre än 3½ gånger större än låglönerisken i genomsnitt. I Finland och Norge är motsvarande siffra ännu högre jämfört med "bara" 2,5 i England och USA. För de äldre åldersgruppernas del leder standardiseringen enbart till att de nordiska länderna närmar sig övriga OECD-länder. Vilka faktorer som huvudsakligen står bakom dessa stora variationer i låglönerisken mellan olika åldersgrupper är dock fortfarande en outforskad aspekt.

För vem är låg lön ett språngbräde och för vem en fälla?

Diskussionen liksom även forskningen om lönerörligheten handlar i långa stycken om hur allvarligt låglöneproblemet är och i förlängningen

därav vilka följdverkningar vidgade löneskillnader skulle få. Dessa frågor skall ses mot bakgrunden av en ofta anförd förklaring till den olika sysselsättningsutvecklingen på var sida av Atlanten, vilken ofta sammanfattas med att man i USA har valt högre sysselsättning men ökad lönespridning medan Europa har valt mindre och bibehållna löneskillnader och därmed högre arbetslöshet. Även om denna karakteristik inte stått oemotsagd är det ändå av intresse att öka kännedomen om huruvida de lågavlönade förblir låsta i sina låglönejobb under en lång tid eller ej.

Frågan ställs ofta i “antingen – eller” -form medan svaret snarare är ett “både – och”. Eller med andra ord, för många av de individer som är lågavlönade vid en given tidpunkt är detta enbart ett tillfälligt tillstånd som de snart lämnar för klart högre och växande löneinkomster. Detta gäller i synnerhet de unga som i regel utgör en förhållandevis stor andel av de lågavlönade. Samtidigt står det emellertid klart – även om bedömningarna av omfattningen varierar i t.ex. Sveriges fall – att en icke försumbar grupp av löntagare förblir lågavlönade i långa perioder. Det är emellertid inte lätt att karakterisera denna grupp av löntagare; utöver den låga utbildningsnivån har de få andra tydliga egenskaper gemensamma.

I lönerörlighetsdiskussioner är det också viktigt att hålla i minnet att rörlighet, liksom avsaknad av densamma, är åtminstone till en del ett utfall av individens val. Att en person är lågavlönad under mycket långa perioder kan således bero på att ifrågavarande individ har valt att inte byta jobb/bransch eller att inte göra de utbildningsinvesteringar som är en förutsättning för att erhålla en positiv förtjänstutveckling. I vilken utsträckning detta beror på individernas val och hur mycket som återspeglar deras begränsade valmöjligheter är en komplicerad fråga att besvara.

Den ovannämnda osäkerheten beträffande den faktiska andelen “kroniskt” lågavlönade i Sverige innebär att det är vanskligt att fastslå om svensk arbetsmarknad kännetecknas av hög eller låg rörlighet. Givet den sammanpressade lönestrukturen skulle vi ha förväntat oss en högre rörlighetsnivå än den som dokumenterats hittills i de fåtaliga studierna på svenska data. Det är viktigt att notera att den bild av relativt höga rörlighetsnivåer som bl.a. OECD har förmedlat grundar sig på studier av individer som är heltids- och helårssysselsatta vid två olika tidpunkter (i OECD-rapporterna med fem års mellanrum). En icke obetydlig del av de lågavlönade vid en given tidpunkt uppfyller emellertid inte dessa kriterier. Genom att fokusera på de rörligare delarna av arbetsmarknaden tenderar beräkningarna följaktligen att över-skatta den faktiska rörligheten.

Våra största kunskapsluckor gällande lågavlönade och deras lönerörlighet

Den litteraturöversikt som presenteras i föreliggande volym pekar på avsevärda kunskapsluckor vad gäller förekomsten av lågavlönade på den nordiska arbetsmarknaden samt deras rörlighet i lönefördelningen. Dessa "vita fläckar" i kunskapsunderlaget gäller såväl de rent deskriptiva, beskrivande analyserna som de mera forskningsbaserade, på statistiska modeller byggda analyserna.

Vår kunskap om förekomsten av lågavlönade i de nordiska länderna bygger nästan uteslutande på de siffror som OECD tagit fram, siffror som dessutom täcker enbart Finland och Sverige men däremot varken Danmark eller Norge. OECD:s statistik utvisar att den relativa låglöne-risken i de nordiska länderna inte avviker markant från låglöne-riskerna i de flesta andra OECD-länder. I synnerhet kvinnor och unga utgör högriskgrupper på den nordiska arbetsmarknaden i samma utsträckning som på övriga arbetsmarknader inom OECD-området. Denna slutsats överensstämmer knappast med den allmänt rådande uppfattningen i våra nordiska samhällen.

Det vore därför av största vikt att först och främst utreda om den bild OECD:s statistik målar upp håller vid närmare analys eller om den snarare kan tillskrivas de avgränsningar av den underliggande populationen som OECD tillämpar. Om en dylik granskning utvisar att låglöneproblemet i de nordiska länderna inte förefaller att huvudsakligen vara en produkt av de av OECD tillämpade avgränsningarna, bör följande steg givetvis tas i riktning mot brett upplagda analyser med syfte att identifiera och utvärdera de individuella, jobbrelaterade samt till arbetsgivaren knutna bakgrundsegenskaper som i första hand förefaller att antingen öka eller minska individens sannolikhet att klassificeras som lågavlönad.

Dylika analyser av de lågavlönade vid en given tidpunkt ger viktig basinformation om de lågavlönade. Men för att kunna skapa en helhetsbild av låglöneproblematiken, bör dessa analyser kompletteras med såväl deskriptiva som analyserande studier av de lågavlönades rörlighet i lönefördelningen. Även i detta avseende uppvisar det nordiska kunskapsunderlaget avsevärda luckor.

Endast ett fåtal nordiska studier är inriktade på att beskriva de lågavlönades rörlighetsmönster i lönefördelningen. Ännu färre har gjort en ansats att försöka analysera individuella rörlighetsmönster och de bakgrundsfaktorer som tenderar att avsevärt förbättra eller försämra de lågavlönades möjligheter att ta sig uppåt i lönefördelningen.

De existerande deskriptiva analyserna av de lågavlönades lönerörlighet är dessutom ofta starkt begränsade till vissa aspekter av lönerörligheten, och ger därför en mer eller mindre partiell bild av de lågavlönades faktiska lönerörlighet. De lågavlönades rörlighet i lönefordelningen uppfattas nämligen oftast enbart som en fråga om i vilken utsträckning de lågavlönade har/saknar möjlighet att röra sig uppåt till bättre betalda jobb. De lågavlönades lönerörlighet är dock ett betydligt mer komplicerat fenomen som man i framtida studier borde försöka belysa även från andra perspektiv. Att endast utreda graden av rörlighet från låglönejobb till bättre betalda jobb ger en alltför ensidig och i värsta fall rentav felaktig bild av de lågavlönades situation på arbetsmarknaden.

Också de rent beskrivande analyserna av de lågavlönades lönerörlighet borde således diversifieras i flera avseenden. Viktiga frågor är bl.a. följande. Varierar lönerörligheten över tiden, dvs är graden av rörlighet väsentligt annorlunda över ett 1-års, 5-års, 10-års osv perspektiv? Är sannolikheten att röra sig uppåt i lönefordelningen större eller mindre för lågavlönade jämfört med bättre avlönade? Varierar detta mönster beroende på den valda tidshorizonten? Hur stort är löneklivet i genomsnitt, dvs rör sig de lågavlönade i allmänhet endast så pass mycket uppåt i lönefordelningen att de lyckas lämna låglönegruppen eller tenderar de att förflytta sig relativt högt upp i lönefordelningen? Kan man se olika mönster på kort och lång sikt? Är lönerörligheten huvudsakligen transitorisk eller permanent, dvs lyckas de lågavlönade få ett bättre betalt jobb endast tillfälligt varefter de hamnar tillbaka i låglönejobb, eller tenderar de lågavlönade att hålla sig kvar i bättre betalda jobb om de blott har/ges möjlighet att lämna låglönejobbet? Kan man se ett tydligt mönster över tiden sålunda att exempelvis tendensen att ramla tillbaka ner till botten av lönefordelningen minskar med antalet år den lågavlönade lyckats stanna kvar i ett bättre betalt jobb? Ökar sannolikheten att bli fast i låglönejobb med antalet år individen redan tillbringat som lågavlönad? En ytterligare aspekt som trots sin uppenbara policyrelevans, rönt föga uppmärksamhet också internationellt sett är frågan i vilken utsträckning de lågavlönade utgörs av personer som tidigare varit högre avlönade, samt om dessa glidit permanent eller enbart tillfälligt ner till en lönenivå som radikalt avviker från deras tidigare lönenivå.

Det är därutöver värt att betona att de lågavlönades rörlighet inte är begränsad enbart till förflyttningar inom lönefordelningen. Rörligheten utgörs de facto till väsentlig del av rörlighet in i och ut ur den lågavlönade arbetskraften: tidigare arbetslösa eller individer som överhuvudtaget inte alls tillhört arbetskraften sysselsätts i låglönejobb och lågavlö-

nade blir arbetslösa eller lämnar arbetskraften. Att förbise denna dimension av de lågavlönades lönerörlighet kan därför förväntas ge en alltför optimistisk bild av de lågavlönades faktiska rörlighet uppåt i lönefördelningen. Viktiga frågeställningar är bl.a. följande. I vilken utsträckning tenderar lågavlönade att bli arbetslösa eller hamna helt utanför arbetskraften? Uppvisar tidigare icke sysselsatta en större sannolikhet att gå in i låglönejobb än i bättre betalda jobb? Spelar arbetslöshetens längd eller den tid individen stått utanför arbetskraften en viktig roll i detta sammanhang, eller är det snarare antalet perioder i arbetslöshet eller utanför arbetskraften som spelar in?

Utöver deskriptiv analys är det ur policy-perspektiv viktigt att forskningen även utökar vår nuvarande rätt bristfälliga kunskap med resultat som belyser vilket eller vilka slag av "händelser" utöver ackumulerad arbetsmarknadserfarenhet som bland de lågavlönade ger upphov till rörlighet uppåt i lönefördelningen. Härvid räcker det inte att såsom nu begränsa analysen till de lågavlönades egenskaper och förändringar i dessa. Eftersom samhällsdebatten ofta handlar om dåliga jobb eller dåliga arbetsgivare, är det viktigt att i analysen även bygga in aspekter som fångar upp de lågavlönades valmöjligheter. Mer konkret, det vore värdefullt att få belyst i vilken utsträckning uppåtrörligheten sker inom ett och samma företag och hur ofta arbetsgivar- eller jobbyten skall till för att individen skall ta ett kliv uppåt i lönefördelningen. Kan man m.a.o. identifiera typiska jobb och/eller arbetsgivare som riskerar att framstå som "återvändsgränder" och som de lågavlönade därför bör lämna om de vill förbättra sin löneposition?

Slutligen är det också något överraskande att det, så vitt vi känner till, inte föreligger en enda studie som kopplat samman analysen av fatigdomsfällor förorsakade av interaktionen mellan inkomstöverföringar och progressiva inkomstskatter med analysen av lönerörligheten för de lågavlönade.

1 Växande intresse för låglöneproblematiken

Den tendens till ökande löne- och inkomstskillnader som kunde iakttas i flertalet industriländer under 80-talet och som fortsättningsvis präglade utvecklingen under 90-talet främst i England och USA⁸, har resulterat i ett snabbt växande intresse för konsekvenserna av vidgade löneskillnader för de lågavlönades situation på arbetsmarknaden. OECD har under de senaste åren lagt ned ett omfattande arbete på att beskriva, analysera och jämföra förekomsten av lågavlönade i medlemsländerna. Samtidigt har detta försök att på ett övergripande och jämförbart sätt kartlägga låglönesituationen inom OECD-området lyft fram ett flertal definitions- och metodproblem som inte alltid visat sig vara helt lätta att lösa. Det är dessutom anmärkningsvärt att de studier av låglönesituationen i enskilda länder som OECD:s brett upplagda dokumentering uppenbarligen inspirerat till oftare splittrat än kompletterat den bild OECD målat upp.

Dylika tvärsnittsstudier av de lågavlönades arbetsmarknadssituation kan emellertid kritiseras för att de enbart illustrerar de förhållanden som är rådande vid en viss given tidpunkt. En dylik ansats förmår inte fånga den dynamik som arbetslivet kännetecknas av och ger därför inte nödvändigtvis en korrekt bild av hur allvarligt låglöneproblemet sist och slutligen är i ett land. Om låglönejobben karakteriseras av snabb genomströmning, kan de närmast betraktas som språngbräden till bättre betalda jobb. I den mån låglönejobben huvudsakligen fungerar som inkörsport till karriärvägar utgör de knappast ett samhällsproblem. Om låglönejobben däremot år efter år till övervägande del innehas av samma personer med föga möjligheter att slita sig loss från den låglönefälla de hamnat i – annat än i form av kortare eller längre perioder av arbetslöshet, kan situationen otvivelaktigt ses som ett problem också ur samhällspolitisk synvinkel.

Trots att humankapitalteorin och den voluminösa empiriska litteratur den har genererat indikerar att livscykelaspekterna är synnerligen betydelsefulla för förståelsen av uppkomsten och utvecklingen av löneskillnader mellan individer, så har kopplingen mellan löneskillnader och lönerörlighet uppmärksammas på allvar först under de allra senaste åren, inte minst av OECD. Dessutom har denna koppling visat sig

⁸ Se t.ex. OECD (1993, 1996) och Freeman och Katz (1995).

vara långtifrån entydig. Sålunda kan en till synes oförändrad lönefördelning dölja en anseelig rörlighet: ett stort antal individer som förflyttar sig såväl uppåt som nedåt samtidigt som fördelningen förblir i stort sett oförändrad. Å andra sidan kan vidgade löneskillnader mycket väl vara förknippade med antingen ökande, oförändrad eller minskande lönerörlighet. Detsamma gäller krympande löneskillnader. Ett är dock säkert: ökande (minskande) löneskillnader leder på längre sikt till en ojämnare (jämnare) lönefördelning förutsatt att denna utveckling inte uppvägs av ökad (minskad) lönerörlighet.

Låglöneproblematiken i ett land bör således inte bedömas enbart mot bakgrund av de lågavlönades andel vid olika tidpunkter, utan måste även utvärderas på basen av deras möjligheter att röra sig uppåt i lönefördelningen. Två hypotetiska extremfall är följande. Det första är ett land med en internationellt sett liten andel lågavlönade med så gott som obefintliga möjligheter att röra sig uppåt i lönefördelningen. Det andra är ett land med en stor andel lågavlönade men med en hög lönemobilitet också bland de lägst avlönade. Dessa olika utgångslägen kan mycket väl resultera i en situation där löneskillnaderna på längre sikt är mindre i landet med en stor andel lågavlönade trots att en jämförelse av länderna vid en given tidpunkt pekar på motsatt förhållande. Utfallet blir givetvis ännu mera osäkert om det därutöver sker väsentliga förändringar i lönefördelningen och/eller lönemobiliteten i jämförelseländerna.

Att låg lön är ett mångdimensionellt problem som bör angripas ur ett dynamiskt snarare än ett statiskt perspektiv är numera ett väletablerat faktum i forskarkretsar. Samtidigt har tendensen till ökande löne- och inkomstskillnader i allt fler OECD-länder vänt även politikernas intresse mot låglöneproblematiken, vilket skapat en växande efterfrågan på policy-relevanta forskningsresultat. Viktiga frågor som yrkar på svar är: Hur allvarligt är låglöneproblemet? Håller de lågavlönades situation på att förvärras som en följd av ökande löneskillnader? Bör de institutionella arrangemangen på arbetsmarknaden utformas till stöd för de lågavlönade? Eller bör man överlåta mera till marknadskrafterna och acceptera ökande löneskillnader och i stället försöka trygga de lågavlönades levnadsstandard med hjälp av socialpolitiska åtgärder?

Föreliggande studie syftar till att dokumentera den kunskap vi för närvarande besitter i fråga om de lågavlönades arbetsmarknadssituation. Tyngdpunkten ligger därvid på erfarenheter från de nordiska länderna i allmänhet och Sverige i synnerhet. För att ytterligare nyansera den befintliga empiriska evidensen för de nordiska länderna, kontraste-

ras denna i mån av möjlighet mot låglöneresultat för andra industrialiserade länder.

Vi inleder med en genomgång av forskningsresultat gällande förekomsten av lågavlönade i de nordiska länderna jämfört med andra industriländer. Förutom en allmän översikt av låglönesituationen, företar vi även en jämförelse enligt två dimensioner som visat sig vara av central betydelse även i låglönesammanhang, nämligen enligt kön och enligt ålder. Avslutningsvis ges ett sammandrag av de slutsatser som kan dras på basen av de fåtaliga empiriska studier som inte stannat vid att enbart beskriva låglönesituationen utan också försökt identifiera de individuella och jobbrelaterade bakgrundsfaktorer som i första hand förefaller att bidra till att förklara varför en individ befinner sig i den lägsta delen av lönefördelningen.

Detta tvärsnittsperspektiv överges till förmån för det dynamiska i därpå följande kapitel. Eftersom en beskrivning och analys av dynamiken kring låg lön inbegriper ett flertal viktiga definitions- och metodfrågor av varierande svårighetsgrad, inleds kapitlet med en genomgång av dessa. Denna bakgrundsinformation gör det dessutom lättare att tillgodogöra sig och kritiskt utvärdera den mångfald av empiriska resultat som därefter presenteras och diskuteras.

I det avslutande kapitlet försöker vi sammanställa de konklusioner av politisk relevans som – oftast med viss eller t.o.m. betydande försiktighet – kan dras på basen av befintliga forskningsresultat. Lika viktigt är emellertid att peka på de frågeställningar som forskningen ger ytterst osäkra eller tvetydiga svar på eller lämnar helt obesvarade.

Slutligen kan det vara på sin plats att göra läsaren redan nu medveten om de avgränsningar vi stannat för då vi byggt upp den översikt över låglöneforskningen som presenteras i de följande kapitlen. Utgångspunkten är låg (individbaserad) *lön* i motsats till låg (hushållsbaserad) inkomst, en distinktion som diskuteras närmare i avsnitt 2.1.2. Inkomstskillnader och inkomströrlighet berörs enbart i undantagsfall. Detta innebär också att vi inte går in på frågor som anknyter till fattigdomsproblematiken, även om kopplingen mellan låg lön och fattigdom är en viktig dimension inte minst med avseende på kvinnors arbetsmarknadssituation.⁹ Ytterligare bör påpekas att översikten inte täcker andra dimensioner av de lågavlönades rörlighet på arbetsmarknaden än deras lönemobilitet. Studier som analyserar de lågavlönades karriärut-

⁹ Se diskussionen i t.ex. Asplund och Persson (2000).

veckling i form av byte av exempelvis jobb, yrke, arbetsgivare och/eller bransch berörs inte i denna översikt.

Slutligen kan nämnas att även om målsättningen är att ge ett övergripande sammandrag av den *befintliga* empiriska evidensen gällande låg lön och lönerörlighet, så innehåller översikten även vissa kompletterande empiriska resultat som tagits fram uttryckligen för föreliggande studie.

2 Låg lön vid en given tidpunkt

2.1 Låg lön – begrepp och mätproblem

För att beskriva och analysera förekomsten och prevalensen av lågavlönade har man utnyttjat ett flertal olika mått. Det råder dock ingen konsensus om vilket eller vilka mått som är bäst i någon mening. Detta beror till stor del på att samtliga av de utnyttjade måtten har såväl för- som nackdelar och på att valet av mått delvis beror på syftet med analysen eller beskrivningen.

2.1.1 Låglönedefinitioner

Vi kan grovt skilja mellan *absoluta* respektive *relativa* definitioner av om en person skall klassificeras som lågavlönad eller ej. De absoluta definitionerna, av vilka den mest kända torde vara den i USA använda fattigdomsgränsen, tar sin utgångspunkt i ett nominellt penningbelopp (som vid behov inflationsjusteras) vilket i sin tur har ett subsistensminimum som referenspunkt. Dylika absoluta mått finner vi även i de nordiska länderna i form av belopp som anger vad man uppfattar skall utgöra ett minimum-utkomstskydd. Dessa fattigdoms- eller låginkomstgränser har huvudsakligen konstruerats på basen av information som hämtats ur hushållsbudgetundersökningar. Den grundläggande idén bakom ett absolut låglönekriterium är att ekonomiska resurser har betydelse för individernas välbefinnande oberoende av hur resurserna är fördelade.

Absoluta mått/definitioner är behäftade med i huvudsak tre problem. För det första är det vanskligt att företa internationella jämförelser på basen av dem. Vad som uppfattas som fattigdom eller låg lön kan variera rätt mycket från ett land till ett annat. En person som de flesta skulle betrakta som fattig i Skandinavien skulle inte nödvändigtvis uppfattas på det sättet i t.ex. Portugal, syd-Italien eller i öst-Europa. Problemet är att "fattigdom" eller "låg lön" som begrepp oundvikligt är relativa till sin natur. Därav följer också ett andra problem, nämligen jämförbarheten över tiden. Ett exempel är att en individ som inte har råd att äga en televisionsapparat betraktas idag som fattig medan detta nog inte hade varit fallet för 30 år sedan. Förutom att uppfattningarna om vad som skall innefattas i ett subsistensminimum förändras över tiden, kan exempelvis inflationen påverka olika delar av löne- och inkomstfördelningen olika. Ett tredje problem med – eller i varje fall en

egenskap hos – absoluta definitioner är att andelen lågavlönade blir beroende av lönespridningen. När denna är stor kan förhållandevis många komma att höra till de lågavlönade, medan antalet krymper när lönespridningen minskar.

De *relativa* måtten utgår från att individens sociala status beror på hur hennes löneinkomst förhåller sig till andras. Tanken är här att individen jämför sig med andra och att den relativa positionen är av stor betydelse för såväl den faktiska som den upplevda levnadsstandard. Mått som syftar till att jämföra individens position relativt en relevant befolkningsgrupp har huvudsakligen konstruerats på två sätt. En ofta använd ansats är att ta utgångspunkt i medianlönen (någon gång, även minimilönen) och välja en godtycklig multipel (0.5 eller 2/3-delar) av denna som en övre gräns för låg lön. OECD (1996, 1997) har huvudsakligen använt sig av 2/3-delar av medianlönen som definition av låg lön. Ett annat allmänt förekommande relativt mått är den lägsta kvintilen i lönefördelningen, dvs den 20 procent av löntagarna som har den lägsta löneinkomsten. Valet av kvartil är godtyckligt; man kan även använda sig av andra gränsdragningar såsom den lägsta decilen (tiondelen) eller kvartilen (1/4-delen). Det relativa synsättet skiljer sig från det absoluta framför allt i att andelen som klassificeras som lågavlönade inte varierar över tiden och påverkas således inte av förändringar i lönespridningen. Detta är en viktig orsak till att bl.a. OECD föredrar relativa framom absoluta mått i jämförelser av förekomsten av låg lön inom medlemsländerna.

Liksom de absoluta måtten har även de relativa låglönedefinitionerna några nackdelar. En är att för personer som ligger nära den valda låglönegränsen – t.ex. den lägsta kvintilen eller 2/3-delar av medianlönen – kan förhållandevis små förändringar i löneinkomsten leda till att låglönegränsen överskrids i båda riktningarna.¹⁰ I synnerhet om den studerade tidshorisonten är kort – säg ett år – är sannolikheten stor för att en betydande del av den observerade lönerörligheten blott är av tillfällig karaktär och/eller återspeglar i sista hand små förändringar i individernas relativa löneposition. En annan nackdel är att internationella eller historiska jämförelser av de relativa låglönemåtten försvåras av att måtten just till följd av sin relativa karaktär bortser från skillnader mellan respektive förändringar över tiden i ländernas lönespridning. De relativa måtten är således bäst ägnade för jämförelser där lönespridningen (under medianen) i de jämförda populationerna är oförändrad eller lika stor.

¹⁰ Detta problem är naturligtvis för handen också när man använder absoluta mått såsom fattigdomsgränser.

Såsom ovan framgått är såväl absoluta som relativa mått behäftade med vissa problem som till en del dessutom är gemensamma. Man kan således inte a priori säga att ett mått är överlägset ett annat; valet blir i hög grad beroende på syftet med beskrivningen eller analysen.

2.1.2 Mätproblem

Alla analyser av lönespridning och -rörlighet måste basera sig på ett specifikt löneinkomstbegrepp. Vad som avses med lön är relativt otvetydigt. Löneinkomst är ersättning för arbete utfört åt en arbetsgivare. Det finns dock två smärre komplikationer. För det första har vi personer som är självanställda och som har en beräknad lön. Denna lön utgör vanligtvis en del av individens totala inkomst som även innefattar faktorersättningar för det realkapital ifrågavarande individ äger. Hur de olika faktorersättningarna fördelas kan bero på skillnader i hur arbete respektive kapital beskattas och återspeglar därmed inte den faktiska arbetstiden eller ersättningen för utfört arbete.

För det andra erhåller en del arbetstagare en del av sin ersättning för det utförda arbetet i annan form än penninglön. Dessa icke-pekuniära anställningsförmåner, såsom tjänstebil eller -bostad, försäkringsrättigheter och pensionsförmåner, har i de flesta fall visat sig vara positivt korrelerade med lörens nivå.¹¹ Följaktligen har fördelningen av löneinkomster som inkluderar de anställningsrelaterade förmånerna visat sig vara ojämnare än fördelningen beräknad enligt det traditionella lönemåttet.¹² Eftersom den övervägande delen av anställningsförmånerna tillfaller löntagare i den övre ändan av lönefördelningen, påverkas den bild man får av de lågavlönades situation sannolikt enbart i begränsad utsträckning av att man bortser från den icke-pekuniära delen av lönebegreppet. Detta är också vad såväl Granqvists (1998) som Selén och Ståhlbergs (1998) resultat vittnar om.

Hur man mäter skillnader i lön mellan individer påverkas emellertid också av valet av tidsenhet. Här står valet mellan år, månad, vecka eller timme. Vidare måste man ta ställning till hur man skall hantera hel- respektive deltid- samt hel- respektive delårsanställda. Valet av tidsenhet innebär i praktiken samtidigt ett val av informationskälla. Uppgifter om årsinkomster härrör vanligen ur skatteregister med mindre mätfel som följd. En egenskap hos årslönedata är att årsinkomsterna påverkas av

¹¹ För en analys av finska och svenska data, se Granqvist (1998).

¹² Se Atkinson (1983). För en studie som utnyttjar svenska data, se Selén och Ståhlberg (1998).

skillnader mellan individerna beträffande hur många årsarbetstimmar dessa har utfört. Årslönen kan vara större till följd av betald övertid eller pga att personen haft ett eller flera bijobb. Å andra sidan kan antalet timmar och eventuellt även årslönen vara lägre till följd av t.ex. sjukdom eller arbetslöshet. Oftast saknas exakta uppgifter om antalet utförda årsarbetstimmar för samtliga individer varför man nödgas imputera dem, t.ex. genom att dividera individernas årslöner med det genomsnittliga antalet årsarbetstimmar i populationen. Självfallet medför detta mätfel som har den egenskapen att de är mest betydande i lönefördelningens svansar.

Alternativt härrör uppgifterna om tim-, vecko- eller månadslöner från individerna själva som har uppgett dem i samband med enkät- eller intervju-undersökningar. Mätfel kan här uppstå pga att individen uppfattar frågan fel – t.ex. inkluderar övertidsersättning även om reguljär timlön avses – eller pga att man inte känner till sin lön – t.ex. timlön när man är anställd på månadslön. I vissa enkätundersökningar är referensperioden dessutom en annan (t.ex. de två föregående veckorna) än den inkomstuppgifterna kommer från. Ett ytterligare problem i samband med enkät- och intervju-undersökningar är svarsbortfall vilka kan vara systematiskt relaterade till lörens nivå.

De ovan berörda mätproblemen är för handen i så gott som all forskning om individers löner och inkomster. I studier av låglöneproblematiken är det synnerligen viktigt att fästa uppmärksamhet vid mätfels- och bortfallsproblemen pga att de lågavlönade i många avseenden avviker från genomsnittspopulationen.

2.1.3 Låg lön versus låg inkomst

Det är utomordentligt viktigt att notera två saker här. För det första att sambandet mellan lön och hushållets eller individens disponibla inkomst inte är särskilt starkt. Detta gäller i synnerhet ett samhälle av svensk typ i vilket den disponibla inkomsten bättre återspeglar hushållets faktiska konsumtionsstandard och ekonomiska möjligheter.¹³

För det andra är det skäl att vara uppmärksam på att låg lön *inte* nödvändigtvis är detsamma som låg inkomst. Med låg inkomst avses

¹³ Så har t.ex. Fritzell (1993) i en undersökning som baserar sig på data från åren 1973 och 1982 visat att variationen i familjejusterad disponibel inkomst enbart i begränsad utsträckning – 35 procent av den totala variationen – kan förklaras med variationen i mannens förtjänstinkomst och att övriga inkomster (andra familjemedlemmars inkomster, skatter och transfereringar) spelar en minst lika stor roll.

härvidlag att individens inkomst (efter att hänsyn tagits till antalet familjemedlemmar och transfereringar) understiger en given (fattigdoms)gräns. I själva verket visar en studie av Nolan och Marx (2000) baserad på data från Luxembourg Income Study att korrelationen mellan låg lön och låg inkomst är låg för ett förhållandevis stort antal länder, däribland Sverige. I undersökningen definieras låg inkomst som en disponibel inkomst som understiger 50 procent av den genomsnittliga inkomsten (bägge korrigerade för hushållsstorlek och -struktur) och låg lön som 2/3-delar av medianlönen. Analysen avsåg enbart heltids- och helårsanställda löntagare. För Sverige finner Nolan och Marx att 11 procent av de lågavlönade även hade en låg inkomst. Andelen var densamma (11–12 procent) för Belgien, Holland och Tyskland. I England och USA var andelen visserligen högre – 20–25 procent – men inte heller i fråga om dessa länder kan man tala om en betydande överlappning av låg lön och låg inkomst.

Orsaken härtill är helt enkelt att de flesta personer med låg inkomst inte alls tillhör arbetskraften och följaktligen saknar löneinkomster. Detta är också den bild som tecknas i en nyligen slutförd studie av fattigdomen i de nordiska länderna (Gustafsson och Pedersen, 1999). Studien visar tydligt att fattigdomsriskerna (fattigdom definierades som 50 procent av medianen för de disponibla inkomsterna) är synnerligen låga bland löntagare med fast anknytning till arbetsmarknaden. Vidare har fattigdomsriskerna varit sjunkande respektive stigande över tiden bland de äldre och de unga.

2.2 De lågavlönade – en försumbar grupp i de nordiska länderna?

Den ekonomiska litteraturen har, i synnerhet under de allra senaste åren, berikats med empiriska studier över låglöneproblematiken för ett stort antal industriländer. Huvudintresset har härvid huvudsakligen varit inriktat på de lågavlönades arbetsmarknadssituation vid en given tidpunkt, deras mångfald samt orsaker till att de är lågavlönade. Inte minst OECD har lagt ned ett betydande arbete dels på att lansera en allmänt godtagbar definition av termen "lågavlönad" (se avsnitt 2.1 ovan) och dels på att samla in, bearbeta och analysera statistik över förekosten av lågavlönade i medlemsländerna.¹⁴

¹⁴ Se främst OECD (1994, 1996 och 1997).

Nedan ges en översikt över låglöneproblematiken i de nordiska länderna jämfört med övriga industriländer för vilka dylik information finns tillgänglig. De lågavlönade beskrivs först generellt och därefter ur två mera specifika perspektiv: enligt kön och enligt ålder. Avslutningsvis ges ett sammandrag av forskningsresultat från empiriska studier som försökt identifiera de personliga och jobbrelaterade faktorer som förefaller att i främsta rummet förklara varför en individ hör till de lågavlönades grupp.

Den låglöneforskning som bygger upp detta avsnitt baserar sig uteslutande på tvärsnittsdata, dvs individdata som avspeglar situationen vid en viss given tidpunkt. Den rörlighet som de lågavlönade uppvisar på arbetsmarknaden och de konsekvenser denna dynamik har för de "vid-en-viss-tidpunkt-lågavlönades" senare status på arbetsmarknaden – permanent eller enbart tillfälligt lågavlönade – behandlas ingående i följande kapitel (kapitel 3).

2.2.1 De lågavlönade – en allmän översikt

Såsom framkommit i avsnitt 2.1 varierar antalet och därmed andelen lågavlönade t.o.m. avsevärt beroende på vilket mått på lågavlönade som används. De generella mönster som framträder vid en jämförelse av andelen lågavlönade mellan länder är följaktligen starkt beroende av vilket låglönemått som används.

Med undantag för det material som tagits fram av OECD uppvisar den empiriska litteraturen på området en rent av imponerande mångfald av definitioner av lågavlönade, även när det gäller studier av ett och samma land. Det förefaller som om forskarna i många fall satt en ära i att *inte* använda samma definition som i tidigare studier av låglöneproblematiken i landet. För att ytterligare undergräva möjligheterna att jämföra tidigare och nya resultat föredrar man dessutom ofta en något avvikande definition av den underliggande populationen, t.ex. enbart heltidsanställda eller enbart män. Visserligen stipuleras den undersökta populationen huvudsakligen av det datamaterial som finns tillgängligt och/eller studiens målgrupp. Men trots detta kvarstår känslan av förvånansvärt utbrett ointresse att bygga på tidigare kunskap om låglöneproblematiken i ett land med i möjligaste mån jämförbart nytt och uppdaterat material.

Såsom framgått tidigare har OECD stannat för att definiera de lågavlönade som de individer som tjänar mindre än 2/3-delar av vad medianindividen förtjänar. OECD har dessutom valt att begränsa sina

beräkningar till de individer som är heltidsanställda. Denna rätt snäva definition förvränger ofrånkomligen jämförbarheten mellan medlemsländerna i samma utsträckning som antalet deltidsanställda varierar mellan länderna. För vissa länder begränsas den undersökta populationen dessutom till de fast anställda, dvs utesluter förutom alla deltidsanställda även samtliga heltidsanställda med tidsbundna kontrakt. Mot bakgrund av att såväl deltidsjobben som olika former av atypiska arbetskontrakt ökat och fortsättningsvis ökar i snabb takt, täcker OECD:s mått inte enbart en stadigt minskande andel av samtliga anställda utan också av de lågavlönade, eftersom tidsbundna och i synnerhet deltids-jobb ofta är lågt betalda.

Tabell 1. Låglönesituationen bland heltidsanställda i de nordiska länderna jämfört med övriga OECD-länder^a

Land	Låglönerisk ^b (incidens)	Lönespridning: D5/D1-kvot
Finland '94	5,9	1,40
Norge '95	6,3	1,39
Sverige '93	5,2	1,34
Belgien '93	7,2	1,43
England '95	19,6	1,81
Frankrike '95	13,3	1,65
Italien '93	12,5	1,75
Nederländerna '94	11,9	1,56
Tyskland '94	13,3	1,44
Schweiz '95	13,0	1,59
Österrike '93	13,2	2,00
Australien '95	13,8	1,65
Japan '95	15,7	1,63
Kanada '94	23,7	2,28
Nya Zeeland '94/'95	16,9	1,73
USA '94	25,0	2,10

^a Låg lön avser lönenivåer som understiger 2/3-delar av medianlönen för heltidsanställda.

^b Låglönerisken mäter den procentuella andelen lågavlönade bland samtliga löntagare.

Källa: OECD (1996, Table 3.1 och Table 3.2). Siffrorna för Norge har erhållits av Erling Barth vid ISF i Oslo.

Mätt med den relativa andelen lågavlönade (bland heltidsanställda), dvs låglönerisken, framstår låglöneproblematiken som mer eller mindre försumbar i de nordiska ekonomierna jämfört med situationen i många andra OECD-länder (tabell 1, kolumn 1). Låglönerisken rör sig kring och under 6 procent i de nordiska länderna jämfört med 12–13 procent för övriga europeiska länder med undantag för England som uppvisar en låglönerisk på närmare 20 procent. De högsta låglöneriskerna uppmäts för Kanada och USA.

Den betydligt lägre andelen lågavlönade i de nordiska länderna jämfört med övriga OECD-länder brukar utan större protester tillskrivas den centraliserade lönepolitik som traditionellt förts i de nordiska länderna och den sammanpressade lönestruktur detta lett till. OECD har beräknat korrelationen mellan låglönerisken och D5/D1-kvoten¹⁵ till över 90 procent. (Det bör dock noteras att den skattade relationen är närapå tautologisk och att en korrelation på mindre än 70 procent nog hade varit en sensation.) Den slutsats som OECD är benägen att dra, är därmed given: länder med stor lönespridning kännetecknas av högre låglönerisk.¹⁶ Ytterligare stöd för hypotesen om att institutionella skillnader mellan länderna spelar en avgörande roll ges av OECD i form av beräkningar av korrelationen mellan låglönerisken och centraliseringsgraden i löneuppgörelserna samt mellan låglönerisken och organiseringsgraden på arbetsmarknaden.¹⁷ I båda fallen är korrelationen signifikant negativ. En signifikant negativ korrelation rapporteras även mellan låglönerisken och ersättningsnivån vid arbetslöshet. Korrelationerna förblir signifikant negativa också då analysen görs separat för män, kvinnor och unga löntagare (Keese m.fl., 1998, Table 12.3).

Centraliserade löneavtal, hög organiseringsgrad och generösa arbetslöshetsunderstöd förefaller således att garantera en moderat låglönerisk på arbetsmarknaden. Men uppnås detta resultat på bekostnad av lägre arbetskraftsdeltagande och högre arbetslöshetssiffror bland de lågavlönade? OECD:s försiktiga slutsats är att så inte är fallet: en arbetsmarknadspolitik med syfte att förbättra de lågavlönades situation tenderar inte att underminera dessas position på arbetsmarknaden! Detta gäller oberoende om de lågavlönade är män, kvinnor eller unga (Keese m.fl., 1998, Table 12.3). Det bör dock betonas, att dessa resultat inte står oemotsagda i den internationella litteraturen.¹⁸ Det allmänna intrycket

¹⁵ D5 avser medianen i lönefördelningen och D1 den 10. percentilen, dvs övre gränsen för den första(lägst) lönedecilen.

¹⁶ OECD (1996, s. 69) och Keese m.fl. (1998, s. 228).

¹⁷ Se OECD (1996, Table 3.3).

¹⁸ Se t.ex. Lucifora (2000) för en litteraturöversikt.

är att den empiriska evidens som hittills tagits fram gällande sambandet mellan låg lön och institutionella förhållanden inte tillåter alltför långt-dragna slutsatser. En viktig källa till osäkerheten är att analyserna med nödvändighet är baserade på rätt få länder och att resultaten därför kan vara känsliga för vilka länder eller förklaringsvariabler som ingår i analysen.

Men även om låglönerisken varierar avsevärt mellan länderna uppvisar de lågavlönades sammansättning slående likheter över nationsgränserna. Bland de lågavlönade dominerar samma typer av löntagare, yrken och branscher. I det följande granskas två av dessa grupper mera ingående, nämligen kvinnor och unga.¹⁹

2.2.2 De lågavlönade är huvudsakligen kvinnor

Forskningen kring löneskillnader mellan män och kvinnor visar otvetydigt att kvinnor i genomsnitt förtjänar mindre än män. Följaktligen är det knappast förvånande att OECD:s siffror utvisar att majoriteten av de lågavlönade är kvinnor och att kvinnor genomgående löper en klart högre *risk* än män att klassas som lågavlönade, även i det fall då jämförelsen begränsas till heltidsanställda (tabell 2, kolumn 1). Kvinnornas överrepresentation bland de lågavlönade skulle utan tvivel vara ännu större om jämförelsen innefattade samtliga anställda.²⁰ Speciellt deltidsjobben är typiska låglönejobb och betydligt vanligare bland kvinnor än bland män. Kvinnornas dominans skulle högst antagligen stärkas ytterligare om jämförelsen därutöver beaktade att sannolikheten att bli arbetslös samt att hamna helt utanför arbetskraften är avsevärt större bland lågavlönade.²¹ Man kan följaktligen utgå ifrån att OECD:s siffror redan på dessa två grunder ger en avsevärd underskattning av i synnerhet kvinnors låglönesituation. Detta är skäl att hålla i minnet i fortsättningen.

¹⁹ För en internationell jämförelse, se OECD (1996). För en analys av den yrkesmässiga lönefördelningen i de nordiska länderna, se Arai m.fl. (1998), och av den branschmässiga, t.ex. Albæk m.fl. (1996).

²⁰ Se t.ex. Sloane och Theodossiou (1998) som analyserar brittiska data.

²¹ Stewart och Swaffield (1998) uppskattar på basen av brittiska data underskattningen av låglönerisken till omkring 5 %-enheter för kvinnor och 3 %-enheter för män.

Tabell 2. Låglönesituationen bland heltidsanställda kvinnor och män i de nordiska länderna jämfört med övriga OECD-länder^a

Land	Låglönerisk ^b		Koncentration ^c		Fördelning ^d		D5/D1-kvot ^e	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Finland '94	8,7	3,3	1,5	0,6	71,8	28,2	1,30	1,46
Norge '95	7,4	5,5	1,2	0,9	45,7	54,3	1,34	1,42
Sverige '93	8,4	3,0	1,6	0,6	65,6	34,4	1,30	1,36
Belgien '93	14,2	3,9	2,1	0,5	63,4	36,6	1,44	1,38
England '95	31,2	12,8	1,6	0,7	58,3	41,7	1,68	1,78
Frankrike '95	17,4	10,6	1,3	0,8	52,2	47,8	1,71	1,61
Irland '94	35,6	16,7	1,5	0,7	56,7	43,3	--	--
Italien '93	18,5	9,3	1,5	0,7	52,2	48,2	1,88	1,60
Nederländerna '94	26,8	8,1	--	--	46,1	53,8	--	--
Tyskland '94	25,4	7,6	1,9	0,6	61,1	38,9	1,42	1,37
Schweiz '95	30,4	6,8	2,3	0,5	50,9	49,1	1,60	1,51
Österrike '93	22,8	7,0	1,7	0,5	67,8	32,2	2,02	1,67
Australien '95	17,7	11,8	1,3	0,9	44,3	55,7	1,58	1,68
Japan '95	36,4	6,1	2,4	0,4	73,1	26,9	1,41	1,60
Kanada '94	34,3	16,1	1,4	0,7	60,0	40,0	2,25	2,18
N. Zeeland '94/'95	20,7	14,4	1,2	0,9	47,5	52,5	1,67	1,77
USA '94	32,5	19,6	1,3	0,8	54,6	45,4	1,98	2,13

- ^a Låg lön avser lönenivåer som understiger 2/3-delar av medianlönen för heltidsanställda.
- ^b Låglönerisken (incidensen) mäter den procentuella andelen kvinnor(män) som är låglönlade bland samtliga kvinnor(män).
- ^c Koncentration är ett mått på den relativa låglönerisken, dvs låglönerisken för kvinnor respektive män i kolumn 1 dividerad med den genomsnittliga låglönerisken i landet (tabell 1, kolumn 1).
- ^d Fördelning speglar den procentuella könsfördelningen bland de låglönlade, och summerar således till 100.

Källa: OECD (1996, Table 3.2). Siffrorna för Irland är tagna från Nolan (1998, Table 5.5) och siffrorna för Nederländerna från Keese m.fl. (1998, Table 12.2). Siffrorna för Norge har erhållits av Erling Barth vid ISF i Oslo.

Samtidigt avslöjar tabellen en betydande variation mellan OECD-länderna i andelen lågavlönade kvinnor. Låglönerisken för heltidsanställda kvinnor stannar under 8 procent i Norge och under 9 procent i Finland och Sverige jämfört med låglönerisker på närmare 30 procent eller mer i exempelvis England, Irland, Kanada och USA. I vilken utsträckning de nordiska ländernas gynnsamma utfall i denna jämförelse kan tillskrivas en ökande efterfrågan på kvinnlig arbetskraft som pressat upp kvinnors relativa lönenivå, centraliserade löneuppgörelser med kvinno- och låglönepotter eller en intensivt förd jämslälldhetspolitik är däremot något som forskarna uttryckt klart divergerande åsikter om. Det mest sannolika är att alla tre faktorer bidragit till kvinnornas relativt låga låglönerisk på den nordiska arbetsmarknaden.

Kvinnornas betydligt högre andel bland de lågavlönade består också i det fall att man standardiserar låglönerisken för det faktum att andelen lågavlönade varierar kraftigt mellan jämförelseländerna. Detta framgår av kolumn 2 i tabellen, som utvisar att *koncentrationen* av lågavlönade i samtliga jämförelseländer antar ett värde som är större än 1 för kvinnor och mindre än 1 för män. För länder som Belgien, Schweiz, Tyskland och Japan anger OECD ett koncentrationsmätt på över 2, vilket tyder på att heltidsanställda kvinnor i dessa länder löper en dubbelt högre låglönerisk än heltidsanställda i genomsnitt. Det är också värt att notera att mätt med standardiserade låglönerisker så befinner sig de nordiska kvinnorna inte längre i en klart gynnsammare situation än kvinnorna i övriga OECD-länder. Även könsfördelningen bland de lågavlönade uppvisar påfallande likhet över nationsgränserna inom OECD-området (tabell 2, kolumn 3).

De låglönerisker som framgår av tabell 2 avspeglar situationen på 90-talet. Även om kvinnornas låglönerisk fortfarande är högre än männens – i flera länder t.o.m. avsevärt högre – har kvinnornas situation likväl förbättrats jämfört med slutet av 70-talet och början av 80-talet. Bland de OECD-länder för vilka tidsserier över låglönerisker bland män och kvinnor finns att tillgå, uppvisar England den mest radikala utvecklingen (Keese m.fl., 1998). I slutet av 70-talet hade de brittiska kvinnorna en 8 gånger högre risk än brittiska män att hamna i ett låglönejobb. År 1995 var de brittiska kvinnornas relativa låglönerisk bara drygt två gånger större än männens. Det är dock skäl att påminna om att också dessa OECD-siffror endast gäller anställda med heltidsjobb.

En klar, om ock mera moderat förbättring av kvinnornas låglönesituation kan även iakttagas för de nordiska länderna. I Finland var kvinnornas låglönerisk relativt männens över tre gånger större på 70-talet, knappt två gånger större på 80-talet och exakt 1,5 gånger större år

1995.²² I Sverige förefaller minskningen i kvinnornas relativa låglöne-risk att huvudsakligen ha koncentrerats till 70-talet.²³ Vid övergången till 70-talet löpte svenska kvinnor en mer än tre gånger större risk än svenska män att hamna i ett låglönejobb. Fram till början av 80-talet hade denna risk minskat till drygt två. Siffror för början av 90-talet pekar på oförändrad risknivå. De svenska kvinnornas relativa låglönerisk uppvisar därmed samma utvecklingstrend som lönegapet mellan män och kvinnor på den svenska arbetsmarknaden.²⁴

Denna korta översikt över kvinnors och mäns låglönesituation ger det något oväntade resultatet att de nordiska kvinnornas låglönerisk relativt männens inte avviker markant från den relativa låglönerisk som OECD-områdets övriga kvinnor upplever. Minskningen i de nordiska kvinnornas relativa låglönerisk sedan 70-talet ger inte heller anledning till skryt. Flera andra OECD-länder kan uppvisa en minst lika gynnsam utveckling (jfr. Keese m.fl., 1998).

Detta föranleder ofrånkomligen följande fråga: Har jämställdhets- och den (kvinno)solidariska lönepolitiken bara varit ett förrädiskt skådespel eftersom de nordiska kvinnorna fortfarande på 90-talet uppvisar i stort sett samma traditionella låglöneprofil som kvinnorna i övriga OECD-länder? Att kvinnors låglönerisk och de ländervisa variationerna i densamma inte kan förklaras huvudsakligen med lönespridningen på arbetsmarknaden stöds av det faktum att korrelationen mellan låglönerisken och D5/D1-kvoten understiger 50 procent (32 procent för icke-europeiska länder) för kvinnor. För män uppgår motsvarande korrelation till över 90 procent! Det är uppenbart att kvinnornas låglöneprofil styrs också av andra faktorer.²⁵ Vilka dessa övriga faktorer är och hur man bäst åtgärdar dem förefaller att vara något som också den nordiska jämställdhets- och lönepolitiken har missat.

²² Författarnas egna beräkningar. Till skillnad från OECD:s siffror omfattar den underliggande populationen både heltids- och deltidsanställda. De lågavlönade avgränsas till den lägsta kvintilen i lönefördelningen.

²³ De relativa låglöneriskerna har beräknats på basen av tabell 12.2 i Hultin och Szulkin (1997). Definitionen av låg lön följer OECD:s rekommendationer, dvs individen förtjänar mindre än 2/3-delar av medianlönen, men den underliggande populationen omfattar både heltids- och deltidsanställda.

²⁴ Se t.ex. översikten i Persson och Wadensjö (1997).

²⁵ Potentiella förklaringar till kvinnors beständigt högre låglönerisk diskuteras i bl.a. Asplund och Persson (2000).

2.2.3 Låglönerisken är starkt åldersbetingad

En annan löntagargrupp som också löper stor risk att hamna i låglönejobb är unga individer. I samtliga OECD-länder är de ungas låglönerisk avsevärt högre än låglönerisken bland äldre löntagare (tabell 3, kolumn 1). Låglönerisken bland unga understiger 20 procent enbart i Sverige och Österrike. Finland ligger på samma nivå som Italien med en låglönerisk bland unga på ca 27 procent, medan motsvarande risktal är ännu högre i Norge (ca 31 procent). I England, Frankrike och Tyskland återfinns omkring hälften av de unga bland de lågavlönade, i Irland och Nederländerna är motsvarande andel ännu högre och i USA uppgår den till nästan två-tredjedelar.

En hög låglönerisk bland de unga uppfattas i allmänhet inte som något större problem. Tvärtom, att de unga återfinns i låglönejobb är den bild som dylik statistik förväntas förmedla. De unga har nyligen inträtt på arbetsmarknaden och saknar arbetserfarenhet. De är m.a.o. i början av sin karriär och kan antas snabbt kliva uppåt i lönefördelningen. Detta är ju också grundidén i den sk. humankapitalteorin.²⁶

Men speglar detta den verklighet de unga möter på dagens arbetsmarknad? Är låglönejobbet ett språngbräde eller har de unga i ökande utsträckning fastnat i låglöneträsket? Till detta återkommer vi i nästa kapitel i samband med rörligheten i lönefördelningen (kapitel 3). Hur viktig denna frågeställning är också för de nordiska länderna framgår av kolumn 2 i tabell 3, som ställer låglönerisken i relation till den genomsnittliga låglönerisken i landet. En dylik standardisering av låglöneriskerna förflyttar de nordiska länderna från toppositioner till jumboplats med hänsyn till de ungas låglönerisk. I Sverige är de ungas låglönerisk inte mindre än 3½ gånger större än låglönerisken i genomsnitt. I Finland och Norge är de ungas relativa låglönerisk ännu högre.

För de äldre åldersgruppernas del leder standardiseringen enbart till att de nordiska länderna närmar sig övriga OECD-länder. Ett gemensamt drag är att den standardiserade låglönerisken för äldre löntagare nästan undantagsvis understiger 1, dvs dessa åldersgruppers låglönerisk är lägre än genomsnittet på arbetsmarknaden. Avvikare från detta mönster är endast England och Japan med relativa låglönerisker som överstiger 1 för löntagare som är 55 år eller äldre.

Den procentuella åldersfördelningen (tabell 3, kolumn 3) utvisar att 25–54 åringarna utgör majoriteten bland de lågavlönade i så gott som samtliga OECD-länder. Dessa siffror speglar emellertid enbart det

²⁶ Se t.ex. Mincer (1974) samt Mincer och Jovanovic (1981).

Tabell 3. Låglönesituationen bland heltidsanställda enligt ålder i de nordiska länderna jämfört med övriga OECD-länder^a

Land	Låglönerisk ^b			Koncentration ^c			Fördelning ^d		
	<25	25-54	55+	<25	25-54	55+	<25	25-54	55+
Finland '94	27,1	5,5	4,4	4,6	0,9	0,7	11,5	82,7	5,8
Norge '95	31,1	4,4	4,0	5,0	0,7	0,6	35,1	57,4	7,5
Sverige '93	18,7	4,3	2,9	3,6	0,8	0,6	25,9	67,4	6,8
Belgien '93	22,2	5,3	4,9	3,1	0,7	0,7	34,7	60,8	4,6
England '95	45,8	15,0	22,9	2,3	0,8	1,2	28,5	59,8	11,7
Frankrike '95	49,5	10,6	10,5	3,7	0,8	0,8	26,1	68,5	5,4
Irland '94	60,8	13,3	12,3	2,6	0,6	0,5	55,4	41,2	3,4
Italien '93	27,0	6,7	7,4	2,2	0,5	0,6	60,9	30,8	8,5
Nederländerna '94	58,1	5,8	3,6	--	--	--	58,1	40,3	1,6
Tyskland '94	50,4	6,7	5,4	3,8	0,5	0,4	58,6	37,9	3,7
Schweiz '95	44,0	9,0	9,2	3,4	0,7	0,7	38,8	53,8	7,5
Österrike '93	19,5	12,1	9,6	1,5	0,9	0,7	24,3	72,4	3,2
Australien '95	34,5	8,8	12,5	2,5	0,6	0,9	46,6	47,1	6,2
Japan '95	36,4	9,6	19,8	2,3	0,6	1,3	41,4	43,9	14,7
Kanada '94	57,1	20,1	20,8	2,4	0,8	0,9	22,9	69,9	7,2
N. Zeeland '94/'95	41,3	11,6	15,6	2,4	0,7	0,9	41,0	51,9	7,1
USA '94	63,0	21,2	23,7	2,5	0,8	0,9	21,6	68,7	9,8

^a Låg lön avser lönenivåer som understiger 2/3-delar av medianlönen för heltidsanställda.

^b Låglönerisken (incidensen) mäter den procentuella andelen lågavlönade i respektive åldersgrupp.

^c Koncentration är ett mått på den relativa låglönerisken, dvs låglönerisken för respektive åldersgrupp i kolumn 1 dividerad med den genomsnittliga låglönerisken i landet (tabell 1, kolumn 1).

^d Fördelning speglar den procentuella åldersfördelningen bland de lågavlönade, och summerar således till 100.

Källa: OECD (1996, Table 3.2). Siffrorna för Irland är tagna från Nolan (1998, Table 5.5) och siffrorna för Nederländerna från Keese m.fl (1998, Table 12.2). Siffrorna för Norge har erhållits av Erling Barth vid ISF i Oslo.

faktum att huvuddelen av arbetskraften består av löntagare som tillhör just denna ålderskategori.

2.3 Har de lågavlönade vissa karakteristika gemensamt?

Statistik över de lågavlönade pekar entydigt på att låglönerisken är starkt relaterad till vissa individuella egenskaper, inte minst kön och ålder. I samtliga OECD-länder för vilka information finns tillgänglig löper kvinnor en klart högre risk än män att hamna i de lågavlönades kategori. OECD:s siffror visar också att unga löntagare genomgående uppvisar en avsevärt högre låglönerisk än äldre löntagare, en låglönerisk som dessutom klart överstiger kvinnornas.

Denna bild kan emellertid vara totalt missvisande om det dels mellan män och kvinnor och dels mellan olika åldersgrupper förekommer också andra väsentliga skillnader som i allra högsta grad bidrar till att kvinnor respektive unga i genomsnitt uppvisar en större sannolikhet att hamna i låglönejobb. Kvinnors högre låglönerisk kan mycket väl förklaras av att de i allmänhet har lägre utbildning och kortare arbetserfarenhet än män, eventuellt också andra preferenser. Det är m.a.o. inte nödvändigtvis individens kön utan hans/hennes övriga egenskaper som i första hand förklarar låglönepositionen. Motsvarande argument kan framföras i fråga om ålder. Det är därför viktigt att samtidigt beakta möjligast många personliga lika väl som jobbrelaterade bakgrundsfaktorer då man försöker utreda vem som uppvisar den största risken att hamna i ett låglönejobb och varför.

Vissa mönster kan utläsas ur deskriptiv statistik som visar hur de lågavlönade generellt eller alternativt enligt exempelvis kön eller ålder, fördelar sig över olika bakgrundsfaktorer. Är låglönerisken tydligt koncentrerad till vissa karakteristika om man jämför löntagare enligt utbildningsnivå, arbetserfarenhetens längd, bransch, socioekonomisk status osv? Dylik statistik ger visserligen en uppfattning om vilka bakgrundsfaktorer som allmänt taget kännetecknar de lågavlönade, men den kan inte svara på frågan vilka faktorer som i huvudsak bidrar till att placera individen bland de lågavlönade.

Utan denna typ av information är det rätt hopplöst att försöka identifiera och åtgärda de faktorer som bidrar till att skapa de största låglönefallorna. Ett fåtal empiriska analyser av de lågavlönade går därför ett steg längre och redovisar även ekonometriska ansatser som, utgående från en varierande uppsättning bakgrundsfaktorer, försöker förklara sannolikheten (i den underliggande populationen) att hamna bland de

lågavlönade. Den ekonometriska modellen är oftast en sk. probit-modell, där individen ges värdet 1(0) om han/hon förtjänar mindre(mera) än den valda låglönegränsen. Dyliga modeller har i begränsad utsträckning estimerats dels för samtliga löntagare, dels separat för kvinnor och män. Så vitt vi vet har inte en enda studie tagit fasta på skillnader mellan olika åldersgrupper.

Att dyliga estimeringsresultat finns att tillgå enbart för Sverige speglar tydligt det minimala intresse som visats för låglöneproblematiken i de nordiska länderna. För de övriga nordiska länderna har inte ens deskriptiv statistik tagits fram, om man bortser från OECD:s siffror som innefattar Finland och i viss mån även Sverige, men däremot varken Danmark eller Norge. Den följande översikten bygger därför i varierande utsträckning också på resultat för andra länder, resultat som inte nödvändigtvis är direkt överförbara på de nordiska länderna. Men mot bakgrund av att de existerande studierna av lågavlönade identifierar i stort sett samma individuella och jobbrelaterade riskfaktorer, så skulle en motsvarande analys för samtliga nordiska länder knappast ge starkt divergerande slutresultat. De resultat som tagits fram för Sverige överensstämmer dessutom väl med resultaten för andra europeiska länder.

Mot bakgrund av att lågavlönade män och kvinnor uppvisar inte bara stora likheter utan också påfallande olikheter är en allmän genomgång av de bakgrundsfaktorer som förefaller att i första hand känneteckna de lågavlönade föga informativ. Vi har därför valt att direkt kontrastera lågavlönade kvinnor mot lågavlönade män. Tyngdpunkten i jämförelsen av lågavlönade kvinnor och män ligger på att testa ett antal hypoteser för att utröna om de tillgängliga deskriptiva och empiriska resultaten stöder eller förkastar antagandet att kvinnors högre låglönerisk speglar deras i genomsnitt ofördelaktigare personliga och jobbrelaterade egenskaper snarare än deras kön (och eventuella preferenser gällande karriär och hemarbete).²⁷ En motsvarande jämförelse av olika åldersgrupper är tyvärr inte möjlig eftersom låglönelitteraturen åtminstone hittills inte uppmärksammat varken den "åldersrasism" som många anser att de radikala strukturella omställningarna på 90-talets arbetsmarknad fört med sig, eller de låglönefallor som unga ofta fastnat i som en följd av den utbredda och långvariga arbetslöshet som präglat merparten av 90-talet.

Är lågavlönade kvinnor ett offer för sina egenskaper? Låt oss inledningsvis testa ett antal hypoteser i ett försök att mera allmänt belysa denna fråga.

²⁷ Framställningen bygger till denna del huvudsakligen på Asplund och Persson (2000).

Hypotes 1: Kvinnors högre låglönerisk kan tänkas bero på att lågavlönade kvinnor är i genomsnitt yngre än lågavlönade män. De lågavlönade kvinnorna skulle m.a.o. i större utsträckning än lågavlönade män vara i början av sin karriär, varför låglönejobbet är snarast att betrakta som ett språngbräde till bättre betalda jobb.

Denna hypotes får inte stöd i litteraturen. Statistik över lågavlönade kvinnor och män pekar i stället på att lågavlönade kvinnor är i genomsnitt äldre än lågavlönade män. Siffror för Sverige för 1991 ger en genomsnittsålder på 35 år för lågavlönade kvinnor jämfört med 31,5 år för lågavlönade män (Hultin och Szulkin, 1997). Utfallet är i stort sett detsamma för Finland.²⁸ En klart högre genomsnittsålder för lågavlönade kvinnor har också rapporterats för andra europeiska länder²⁹ även om Europa också uppvisar intressanta undantag från detta mönster.³⁰

Hypotes 2: Kvinnors högre låglönerisk kan tänkas spegla en i genomsnitt mindre mängd humankapital, dvs lägre utbildning, kortare arbetserfarenhet och senioritet osv.

Även denna hypotes omkullkastas av den empiriska evidens som låglönelitteraturen står tillbuds med: lågavlönade kvinnor och män uppvisar i genomsnitt små eller försumbara skillnader i det förvärvade humankapitalet. Detta gäller formella kvalifikationer lika väl som humankapital som ackumulerats i det nuvarande arbetsförhållandet (företagsspecifikt kunnande, utbildning på arbetsplatsen osv.). Siffror för Sverige tyder de facto på att lågavlönade kvinnor i genomsnitt har t.o.m. längre arbetserfarenhet än lågavlönade män både när det gäller generellt och företagsspecifikt kunnande (Hultin och Szulkin, 1997). Samma resultat erhålls även för lågavlönade kvinnor på den finländska arbetsmarknaden. Detta ger i sin tur ytterligare stöd för slutsatsen i samband med hypotes 1 ovan, dvs att det är männen snarare än kvinnorna som är lågavlönade pga att de befinner sig i början av sin karriär.

²⁸ Beräkningar på basen av arbetskraftsundersökningen för högkonjunkturåret 1989 respektive recessionsåret 1991 ger en genomsnittsålder på 35,5(36,2) för lågavlönade kvinnor (heltidsanställda med en timlön under 2/3-delar av medianlönen) jämfört med en genomsnittsålder på 30,4(33,1) för motsvarande kategori av män. (Författarnas egna beräkningar.)

²⁹ Se t.ex. Sloane och Theodossiou (1998) för England och Nolan (1998) för Irland.

³⁰ Detta gäller inte minst Italien som också uppvisat en dramatisk ökning bland såväl kvinnor som män i den äldsta åldersgruppens (55+ år) relativa andel bland de lågavlönade och en motsvarande minskning i de yngre åldersgruppernas andelar (se vidare Lucifora, 1998).

Hypotes 3: Arbetsmarknaden – även den nordiska – kännetecknas fortsättningsvis av en stark segregering med utpräglad kvinnodominans i synnerhet i branscher och yrken med en lönenivå som klart understiger den genomsnittliga i ekonomin.³¹ Följaktligen kan denna koncentration av kvinnor till låglönebranscher och -yrken ses som en förklaring till deras högre låglönerisk relativt män.

Detta argument får otvetydigt stöd vid en jämförelse av den bransch- och yrkesmässiga fördelningen av lågavlönade kvinnor och män. Det för kvinnor ofördelaktiga mönstret upprepas för de nordiska länderna (t.ex. Arai m.fl., 1998) lika väl som för andra europeiska länder.³² Men samtidigt är det skäl att också i detta sammanhang upprepa att sambandet mellan segregering och låg lön inte är entydigt. Förklaringen kan i lika hög grad vara den rakt motsatta, dvs att typiska låglönejobb är lågt avlönade uttryckligen för att de domineras av kvinnor. Att sambandet mycket väl kan gå också i den riktningen underbyggs inte minst av det faktum att lågavlönade män tenderar att vara överrepresenterade i kvinnodominerade yrken, ett resultat som tagits fram bl.a. för den svenska arbetsmarknaden (se Hultin och Szulkin, 1997).

Hypotes 4: Det är ett väletablerat faktum att större arbetsplatser tenderar att betala högre löner än mindre arbetsplatser för samma arbetsinsats och -kvalitet.³³ Kvinnors högre låglönerisk kunde därför vara ett tecken på att de i större utsträckning än män jobbar på mindre arbetsplatser.

Den empiriska låglönelitteraturen ger föga vägledning på denna punkt. Uppgifter för de nordiska länderna saknas totalt. Egna beräkningar för Finland tyder på att skillnaderna i fördelningen av lågavlönade män och kvinnor enligt arbetsplatsens storlek är obetydliga; snarare är det de lågavlönade männen än de lågavlönade kvinnorna som är överrepresenterade på små arbetsplatser. Statistik för England³⁴ ger däremot entydigt stöd för hypotesen medan evidensen för de sydeuropeiska länderna är mera svårtydbar pga det överhuvudtaget stora antalet små arbetsplatser i dessa länder.³⁵

Summa summarum, vissa personliga och jobbrelaterad egenskaper förefaller att vara överrepresenterade bland de lågavlönade. Den bild

³¹ Se t.ex. översikten i Asplund och Persson (2000).

³² Se t.ex. Sloane och Theodossiou (1998) för England och Lucifora (1998) för Italien.

³³ Empiriska resultat för de nordiska länderna presenteras i Albæk m.fl. (1998).

³⁴ Se Sloane och Theodossiou (1998).

³⁵ Siffor för Italien pekar visserligen på att de lågavlönade är huvudsakligen anställda på små arbetsplatser, men denna tendens är starkare bland lågavlönade män även om andelen är i stigande också bland lågavlönade kvinnor (Lucifora, 1998).

som existerande statistik målar upp är dock fortfarande rätt bristfällig. Huvuddelen av materialet gäller ett fåtal europeiska länder bland vilka de nordiska länderna mestadels lyser med sin frånvaro. Ännu färre ansatser har gjorts att empiriskt försöka utreda vilka egenskaper som i första hand bidrar till att förklara kvinnors och mäns låglöneposition och om dessa egenskaper tydligt skiljer sig åt mellan kvinnor och män. Leder exempelvis en låg utbildningsnivå ofrånkomligt till att kvinnor hamnar bland de lågavlönade medan utgången inte är lika given för lågutbildade män? Eller är det i stället så att kvinnor sist och slutligen är lågavlönade inte pga av sitt kön utan uttryckligen till följd av en mera ogynnsam uppsättning karakteristika än män. Svar på dessa frågor kan ges enbart av ekonometriska analyser av lågutbildade kvinnor och män.

Den följande framställningen redovisar huvudsakligen resultat som rapporterats av Hultin och Szulkin (1997) för den svenska arbetsmarknaden. Hultin och Szulkins (1997) studie är för övrigt den enda ekonometriskt inriktade analysen av individers låglönerisk på den svenska arbetsmarknaden, medan motsvarande studier för de övriga nordiska länderna fortfarande saknas helt. Också det övriga Europa uppvisar en skriande brist på dylika studier av de lågavlönade.

För båda könen redovisas resultat som pekar på att låglönerisken minskar med stigande ålder och med mängden ackumulerat humankapital oavsett om humankapitalet mäts med formell utbildning, arbetslivserfarenhet eller företagsspecifik kunskap.³⁶ Låglönerisken tenderar att även vara negativt korrelerad med de kvalifikationskrav som uppställs i arbetet: låglönerisken minskar bland såväl kvinnor som män med stigande utbildnings- och inlärningskrav i arbetet.³⁷ Dessa resultat för Sverige är förenliga med resultat för andra länder som pekar på att låglönerisken tenderar att minska när individen kliver uppåt på den socioekonomiska rangskalan, ett mönster som gäller kvinnor lika väl som män.³⁸ Det är även värt att notera att den markanta låglönerisk som är förknippad med kvinnodominerade yrken är en realitet för både kvinnor och män.

³⁶ Motsvarande resultat som för Sverige har rapporterats av Jepsen m.fl. (1998) för Belgien, Stewart och Swaffield (1999) för England, Nolan (1998) för Irland och Lucifora (1998) för Italien.

³⁷ Hultin och Szulkin (1997) mäter kvalifikationskraven i arbetet dels med antalet år i utbildning utöver folk- och grundskola som krävs för arbetet och dels med upplärningstiden, dvs den tid det tar att lära sig arbetet.

³⁸ Se Lucifora (1998) för Italien.

De personliga och jobbrelaterade karakteristika som främst bidrar till att öka låglönerisken är således mer eller mindre densamma bland kvinnor och män. Men även om *riktningen* för den uppskattade effekten är densamma för båda könen – minskande eller ökande låglönerisk – är *storleken* av effekten inte nödvändigtvis densamma. Extremt få studier har emellertid tagit fasta på denna viktiga aspekt. Ett av undantagen är Hultin och Szulkins (1997) studie av den svenska arbetsmarknaden.³⁹

Enligt de låglöneresultat som redovisas av Hultin och Szulkin (1997) är de riskreducerande effekterna av arbetslivserfarenhet (mätt med allmän arbetslivserfarenhet och anställningstid hos den nuvarande arbetsgivaren) mindre för kvinnor än för män. I fråga om formell utbildning är resultatet det motsatta. Detta mönster framträder för såväl 1968 som 1991 även om de uppmätta skillnaderna mellan män och kvinnor är något mindre för 1991. Att kvinnor har betydligt större ekonomisk nytta av formella utbildningskrav upprepas då analysen utsträcks till arbetets kvalifikationskrav: högre utbildningskrav i arbetet tenderar att reducera kvinnors låglönerisk i större utsträckning än mäns medan upplärningstidens längd uppvisar en större riskreducerande effekt för män. Hultin och Szulkins (1997) analys pekar dessutom på att anställning i kvinnodominerade yrken innebär en högre låglönerisk för män än för kvinnor. Slutligen kan noteras att familjeansvar har en starkt reducerande effekt på männens låglönerisk, även om effekten är betydligt svagare för 1991 än för 1968. Familjeansvar har föga betydelse för kvinnors låglönerisk.

Dessa resultat leder oss slutligen tillbaka till frågan: Kan skillnaden i mäns och kvinnors låglönerisk förklaras med avgörande skillnader i personliga och jobbrelaterade karakteristika mellan lågavlönade kvinnor och män?

Hultin och Szulkins (1997) resultat utvisar att den klart högre låglönerisk som kvinnor upplever relativt män på den svenska arbetsmarknaden inte kan förklaras med att kvinnor i genomsnitt är sämre kvalificerade i termer av utbildning och arbetslivserfarenhet. Kvinnors högre låglönerisk är inte heller ett uttryck för deras i allmänhet större familjeansvar. En jämförelse av lågavlönade kvinnors och mäns positioner på den svenska arbetsmarknaden mätt i termer av kvalifikationskrav i arbetet kammar även noll – kvinnors högre låglönerisk sammanhänger inte med att de allmänt taget innehar mindre kvalificerade positioner än män.

³⁹ Resultat för Italien redovisade av Lucifora (1998) pekar också på klara skillnader i storleken på den effekt på mäns och kvinnors låglönerisk som olika personliga och jobbrelaterade egenskaper tenderar att ha.

Däremot framstår könssegregeringen på den svenska arbetsmarknaden som en starkt bidragande orsak till kvinnors högre låglönerisk relativt män. Utgången är densamma oberoende av om könssegregeringen mäts med andelen kvinnor i yrket eller andelen kvinnor på arbetsplatsen. Könssegregeringen på den svenska arbetsmarknaden är m.a.o. en viktig orsak – men inte den enda – till att kvinnor löper en markant högre risk än män att hamna i ett låglönejobb. Efter kontroll för könssegregeringen är de svenska kvinnornas låglönerisk fortfarande 1.97, dvs nästan dubbelt större än de svenska männens. Vilka faktorer som döljer sig bakom denna siffra förblir en öppen fråga. Men mot bakgrund av att Hultin och Szulkin (1997) kontrollerar för en rad centrala såväl personliga som jobbrelaterade karakteristika ligger det nära till hands att hävda att åtminstone en del av den fortsättningsvis högre låglönerisken för kvinnor relativt män sammanhänger med kvinnornas kön. Mera tillspetsat uttryckt, oavsett personliga och jobbrelaterade karakteristika löper kvinnor alltid en högre låglönerisk än män just för att de är kvinnor. Om detta resultat gäller för den svenska arbetsmarknaden, som framstår som ett föregångsland i jämställdhetsfrågor, så kan man bara undra hur motsvarande resultat skulle se ut för andra europeiska länder.

3 De lågavlönades rörlighet på arbetsmarknaden

Tvärsnittsstudier av de lågavlönades arbetsmarknadssituation avspeglar förhållandena vid en viss given tidpunkt. En dylik ansats berättar emellertid föga om hur allvarligt låglöneproblemet sist och slutligen är i ett land. Om låglönejobben karakteriseras av livlig personomsättning, är de närmast att betrakta som språngbräden till bättre betalda jobb och kan knappast ses som ett samhällsproblem. Om låglönejobben däremot år efter år huvudsakligen innehas av samma personer med föga möjligheter att slita sig loss från den låglönefälla de hamnat i, är situationen av betydligt större samhällspolitisk vikt.

Humankapitalteorin och den voluminösa empiriska litteratur den har genererat indikerar att livscykelaspekterna är synnerligen betydelsefulla för förståelsen av uppkomsten och utvecklingen av löneskillnader mellan individer. Sålunda kan en till synes oförändrad lönefördelning dölja en anseelig rörlighet: ett stort antal individer som förflyttar sig uppåt och nedåt samtidigt som fördelningen förblir i stort sett oförändrad. Såsom poängterats av Welch (1999), torde de flesta vara överens om att löneskillnader är en bra sak så länge som dessa skapar incitament till högre produktivitet och välfärd och är förknippade med en betydande grad av rörlighet.⁴⁰

Detta innebär emellertid inte att hög eller högre rörlighet är att uppfatta som något enbart positivt. Hög löne- och inkomstmobilitet är nämligen förknippad med såväl en flexibel och effektiv ekonomi som ett samhälle som erbjuder individerna samma möjligheter (dvs deras framgång beror inte på t.ex. socialt ursprung). Men hög rörlighet har också en kostnad. Stora och oförutsedda inkomstförändringar under livscykeln kan medföra betydande kostnader för de berörda individerna, exempelvis till följd av begränsade möjligheter att överflytta inkomster från en period till en annan.

Låglöneproblematiken i ett land bör således inte bedömas enbart mot bakgrund av de lågavlönades andel vid olika tidpunkter utan måste utvärderas även på basen av deras möjligheter att röra sig uppåt i lönefördelningen. Om dessa möjligheter är obefintliga i ett land med en internationellt sett liten andel lågavlönade, kan låglöneproblemet de facto

⁴⁰ Det finns dessutom en hel del empiriska belägg för att ett stort antal individer föredrar en jämn inkomstbana framom en ryckig inkomstprofil även om den senare skulle innebära en något större samlad inkomst.

visa sig vara betydligt allvarligare än i ett land med en visserligen stor andel lågavlönade men med livlig lönemobilitet också bland de lägst avlönade. Dessa olika utgångslägen kan dessutom mycket väl resultera i en situation där löneskillnaderna på längre sikt är mindre i landet med en stor andel lågavlönade trots att en jämförelse av länderna vid en given tidpunkt pekar på motsatt förhållande.

Att låg lön är ett mångdimensionellt problem som bör angripas ur ett dynamiskt snarare än ett statiskt perspektiv är ett faktum som under 90-talet rönt ökad uppmärksamhet. Samtidigt har tendensen till ökande löne- och inkomstskillnader i allt fler OECD-länder ställt det politiska etablissemangen inför nya utmaningar: Skall man gå i marknadskrafternas ledband och acceptera ökande löneskillnader som ett villkor för att hålla kvar även de sämst kvalificerade i arbetslivet, även om detta riskerar att resultera i en situation där de lågavlönades löneinkomster måste kompletteras med sociala utkomststöd för att lyfta upp dem till en dräglig levnadsnivå? Eller är detta ett pris man inte är beredd att betala för lägre arbetslöshetssiffror, varför lösningen i stället söks i institutionella arrangemang på arbetsmarknaden som garanterar även de lågavlönade en acceptabel lönenivå med risk för ökad arbetslöshet och utslagning bland de sämst kvalificerade. Den politiska verkligheten kompliceras ytterligare av att den empiriska forskningen presenterat högst motstridiga resultat på den här punkten. Såsom framgick i avsnitt 2.2.1 tyder exempelvis OECD:s analys inte på att arbetslösheten bland de lågavlönade är markant högre och arbetskraftsdeltagandet klart lägre i länder med förhållandevis rigida institutionella arbetsmarknadsarrangemang, medan andra studier rapporterat rakt motsatta resultat.

För att kunna förmedla en mångsidig bild av de lågavlönade och deras rörlighet i lönefördelningen måste forskningen besvara en lång rad viktiga frågor. Visserligen har de forskningsresultat som hittills tagits fram försök att i varierande utsträckning belysa dessa frågeställningar, men vår kunskap om de lågavlönades situation är på många punkter fortfarande bristfällig eller rent av obefintlig. Dessutom gäller forskningsresultaten oftast ett enda land eller ett fåtal länder, vilket gör att alla försök till generaliseringar bör betraktas med viss skepsis. Att forskningsresultaten kring de lågavlönades lönemobilitet fortfarande är rätt få och huvudsakligen koncentrerade till ett fåtal länder torde till stor del förklaras av att lönemobilitetsforskningen är rik på metodologiska problem som, för att kunna lösas på ett någotsånär tillfredsställande sätt, förutsätter tillgång till paneldata av god kvalitet.

Vi inleder detta kapitel med att kort diskutera vilken typ av frågor låglöneforskningen borde kunna besvara för att ge en möjligast mång-

facetterad bild av de lågavlönades lönemobilitet. Därefter presenteras en rad centrala metodologiska problem som aktualiseras då man försöker empiriskt analysera lönemobiliteten bland löntagare i allmänhet och lågavlönade i synnerhet. Hur dessa metodologiska problem löses påverkar i avgörande utsträckning också de resultat man erhåller. Slutligen sammanställs de huvudresultat som kan utläsas från i första hand nordisk forskning kring de lågavlönades lönemobilitet, resultat som det är av avsevärt intresse att också ställa mot internationella erfarenheter.

3.1 De lågavlönades lönemobilitet – ett mångdimensionellt fenomen

De lågavlönades rörlighet i lönefördelningen uppfattas oftast enbart som en fråga om i vilken utsträckning de lågavlönade har/saknar möjlighet att röra sig uppåt på lönestegen till bättre betalda jobb. De lågavlönades lönemobilitet är emellertid ett betydligt mer komplicerat fenomen som bör belysas från ett flertal perspektiv. Att endast utreda graden av mobilitet från låglönejobb till bättre betalda jobb ger en alltför ensidig och i värsta fall rentav felaktig bild av de lågavlönades situation på arbetsmarknaden. Låt oss därför inledningsvis peka på viktiga dimensioner av de lågavlönades lönemobilitet.

3.1.1 Mobilitet inom lönefördelningen

Utgångspunkten för de flesta studier är att utreda hur stor andel av de som klassas som lågavlönade vid tidpunkten t har flyttat upp ur låglönegruppen fram till tidpunkten $t+1$. Detta ger emellertid ofta en alltför grov bild av graden av lönemobilitet, en bild som borde diversifieras i flera avseenden:

- Hur varierar lönemobiliteten över tiden, dvs på kort och längre sikt? Är graden av mobilitet väsentligt annorlunda över ett 1-års, 5-års, 10-års osv perspektiv?
- Är sannolikheten att röra sig uppåt i lönefördelningen större eller mindre för lågavlönade jämfört med bättre avlönade? Varierar detta mönster beroende på den valda tidshorisonten?
- Hur stort är löneklivet i genomsnitt, dvs rör sig de lågavlönade i allmänhet endast så pass mycket upp längs lönestegen att de lyckas lämna låglöneklassen eller tenderar de att förflytta sig rela-

tivt högt upp i lönefördelningen? Kan man se olika mönster på kort och lång sikt?

- Är lönemobiliteten huvudsakligen transitorisk eller permanent, dvs lyckas de lågavlönade få ett bättre betalt jobb endast tillfälligt varefter de hamnar tillbaka i låglönejobb, eller tenderar de lågavlönade att hålla sig kvar i bättre betalda jobb om de blott har/ges möjlighet att lämna låglönejobbet? Kan man se ett tydligt mönster över tiden? Minskar exempelvis tendensen att ramla tillbaka ner till botten av lönefördelningen med antalet år den lågavlönade lyckats stanna kvar i ett bättre betalt jobb? Ökar sannolikheten att bli fast i låglönejobb med antalet år individen redan tillbringat som lågavlönad?
- I vilken utsträckning utgörs de lågavlönade av personer som tidigare varit högre avlönade? Har dessa glidit permanent eller enbart tillfälligt ner till en lönenivå som radikalt avviker från deras tidigare lönenivå?
- Vilken låglöneandel är den ur politisk synvinkel mest relevanta: andelen lågavlönade ett visst år, andelen permanent lågavlönade eller andelen löntagare som överhuvudtaget någon gång varit lågavlönade (permanent eller enbart tillfälligt)? Förutom att dessa andelar varierar i väsentlig utsträckning⁴¹, uppvisar de även stora skillnader i den demografiska sammansättningen.⁴²

3.1.2 Mobilitet in i och ut ur lönefördelningen

De lågavlönades mobilitet är inte begränsad enbart till förflyttningar inom lönefördelningen. En väsentlig del av mobiliteten utgörs av rörlighet in i och ut ur den lågavlönade arbetskraften: tidigare arbetslösa eller individer som överhuvudtaget inte alls tillhört arbetskraften ssyslats i låglönejobb och lågavlönade blir arbetslösa eller lämnar arbetskraften.⁴³ För att få en helhetsbild av de lågavlönades lönemobili-

⁴¹ Andelen permanent lågavlönade är mindre än andelen lågavlönade ett visst år, medan den andel som innefattar samtliga individer som någon gång under sin karriär innehaft ett låglönejobb är givetvis störst. Hur stor skillnaden är mellan dessa tre mått på andelen lågavlönade beror på lönemobiliteten på arbetsmarknaden.

⁴² Detta framgår bl.a. av OECD:s analyser, se OECD (1997) och Keese m.fl. (1998).

⁴³ En ytterligare möjlighet är givetvis att lågavlönade blir egenföretagare eller att tidigare självsyslats anställs i låglönejobb. De empiriska studier som överhuvudtaget uppmärksammar rörligheten in i och ut ur lönefördelningen analyserar dock oftast utflödet och inflödet som en aggregerad grupp utan åtskillnad mellan arbetslösa,

tet måste även denna dimension utredas. Dessa mobilitets-mönster har dessutom visat sig vara betydligt mer omfattande bland lågavlönade än bland högre avlönade. Att förbise dessa aspekter av de lågavlönades lönemobilitet tenderar därför att resultera i en alltför optimistisk bild av de lågavlönades faktiska rörlighet uppåt i lönefördelningen. Vi återkommer till detta i följande avsnitt i samband med genomgången av metodologiska problem. Rörligheten in i och ut ur lönefördelningen kan belysas ur ett flertal synvinklar:

- Uppvisar tidigare icke sysselsatta en större sannolikhet att gå in i låglönejobb än i bättre betalda jobb? Är låglönejobbet ett transitoriskt eller ett mera permanent fenomen? Är låglönejobbet tillfälligt i den meningen att individen löper en betydande risk att i stället för att röra sig uppåt i lönefördelningen igen bli utan arbete? Spelar exempelvis arbetslöshetens längd eller den tid individen stått utanför arbetskraften en viktig roll? Eller är det snarare antalet perioder i arbetslöshet eller utanför arbetskraften som spelar in?
- I vilken utsträckning tenderar lågavlönade att bli arbetslösa eller hamna helt utanför arbetskraften? Hur snabbt har de möjlighet att på nytt bli sysselsatta, och återinträder de då i ett låglönejobb eller har de möjlighet att gå in högre upp på lönestegen?

3.1.3 Vilken roll spelar individuella och jobbrelaterade karakteristika?

De mönster som svaren på ovan ställda frågor målar upp kan i väsentlig utsträckning härledas till de lågavlönades individuella och jobbrelaterade karakteristika. Av särskild vikt är att identifiera de karakteristiska som förefaller att utgöra de största hindren för lågavlönade att röra sig uppåt i lönefördelningen. Dessa bakgrundsfaktorer kan förväntas uppvisa många likheter med de egenskaper som i tvärsnittsstudier påvisats utgöra de viktigaste förklaringarna till att en individ är lågavlönad (se avsnitt 2.4 ovan).

Ovan berörda dimensioner av de lågavlönades lönemobilitet kan – och bör – utsträckas även till olika typer av löntagare, varvid kön och

tillhör icke arbetskraften osv. En orsak härtill torde vara rent teknisk: analysen blir snabbt ohanterlig då antalet analyserade grupper utökas.

ålder är två viktiga indelningskriterier. Transitionsmatriser, vilka numera representerar den vanligaste ansatsen i lönemobilitetsanalyser på aggregerad nivå (se nedan), kunde med fördel utformas separat för kvinnor och män och likaså för olika åldersgrupper i syfte att ytterligare nyansera den bild som förmedlas av analyser av den genomsnittliga lönerörligheten på arbetsmarknaden. Regressionsanalyser i syfte att utvärdera betydelsen av olika egenskaper borde likaså företas separat enligt kön och ålder – att inkludera dessa två egenskaper bland många andra förklarande bakgrundsfaktorer i en analys av samtliga löntagare ger inte nödvändigtvis all den information som behövs för en kartläggning av de egenskaper som skapar de största hindren för de lågavlönade att ta sig uppåt i lönefördelningen.

3.2 Metodologiska aspekter

Merparten av de metodologiska aspekter som tas upp i detta avsnitt är gemensamma för samtliga lönemobilitetsstudier, även om vissa av dem lyfts fram i ännu större utsträckning vid analys av de lågavlönades lönerörlighet. Många av de metodologiska frågeställningar som forskaren är tvungen att ta ställning till är dessutom intimt sammanflätade även om de nedan tas upp som om de vore separata dimensioner.

Det är emellertid även värt att notera att huvuddelen av de definitions- och valsituationer, som är förknippade med studier av de lågavlönades lönerörlighet och som kort diskuteras i det följande, aktualiseras i samband med såväl rent deskriptiva analyser av aggregerade löne-rörlighetsmönster som ekonometriska ansatser med syfte att förklara individuella rörlighetsmönster i lönefördelningen. Faktum är dock att de alternativ som forskaren sist och slutligen har att välja mellan ofta i sista hand begränsas av det tillgängliga datamaterialet. Utöver dessa definitions- och valproblem ställer de ekonometriska ansatserna forskaren inför en rad delikata metodologiska utmaningar för vilka det fortfarande inte finns någon "bästa lösning". De mestadels blygsamma försök som hittills gjorts i syfte att svara på dessa utmaningar ger därtill föga vägledning om hur viktigt med tanke på slutresultaten det sist och slutligen är att bygga in dessa aspekter i den ekonometriska modellen.

3.2.1 Valet av lönemobilitetsmått

Analyser av aggregerade lönemobilitetsmönster baseras numera huvudsakligen på transitionsmatriser som mäter förändringar i individernas

relativa löneposition.⁴⁴ Individerna rangordnas på basen av storleken på deras lön och indelas därefter så att varje kategori innesluter exempelvis 10 procent (decil), 20 procent (kvartil) eller 25 procent (kvintil) av löntagarna.⁴⁵ En jämförelse av individernas relativa position i lönefördelningen vid tidpunkterna t och $t+1$ utvisar graden av mobilitet och immobilitet för varje lönekategori.

Den internationella litteraturen avslöjar en imponerande fantasi bland forskarna när det gäller att gruppera löntagarna i transitionsmatriserna. Någon allmänt omfattad indelningsgrund finns inte. Om löndata innehåller betydande mätfel (se nedan) kan dock en grövre indelning vara att föredra.

Att mäta individernas relativa position i lönefördelningen är emellertid inte problemfritt. Mobilitetsmönstren avspeglar lönespridningen på arbetsmarknaden. Ju mer sammanpressad lönestrukturen är, desto större tenderar koncentrationen av löntagare kring mittpunkten av lönedistributionen att vara. Sannolikheten för förändringar i individernas relativa löneposition är följaktligen betydligt större inom detta område av lönedistributionen och i synnerhet bland individer som ligger nära de valda "lönegränserna". Och ju tätare indelningen av löntagarna är, desto mera av denna effekt fångar de resulterande lönemobilitetsmönstren upp (se närmare avsnittet nedan om valet av låglönegräns). Detta problem förefaller dock att vara mest akut på årsnivå, dvs då man utreder graden av lönemobilitet under två på varandra följande år, och tenderar att minska då tidshorizonten förlängs eftersom de uppfångade mobilitetsmönstren då blir av alltmer långvarig karaktär.⁴⁶

⁴⁴ Transitionsmatrisen kan alternativt bygga på individens *absoluta* position i löneskalan, varvid indelningen av individerna kan företas exempelvis på basen av deras löneinkomster. En avsevärd nackdel med absoluta lönemått är dock att dessa även speglar inflationsutvecklingen. De mobilitetsmönster som kan utläsas från transitionsmatrisen är följaktligen en mix av absoluta och relativa förändringar i individernas löneposition. Och pga inflationseffekten utvisar transitionsmatrisen absoluta förändringar också i det fall att det inte skett några som helst relativa förändringar i individernas löneposition. För en översikt av tidigare använda ansatser vid analys av aggregerade och individuella mobilitetsmönster, se särskilt Atkinson m.fl. (1992) samt t.ex. Asplund m.fl. (1998a).

⁴⁵ Asplund m.fl. (1998a) frångår de traditionella grupperingarna av individer och utgår istället direkt från individernas exakta rangordning i lönefördelningen, dvs mäter individernas lönemobilitet på basen av förändringar i deras relativa löneposition i percentiler mätt.

⁴⁶ Experiment med danska data tyder på att problemet närmast försvinner då tidshorizonten förlängs till fyra år (Bingley m.fl., 1995).

3.2.2 Valet av tidshorisont

Graden av lönemobilitet mellan tidpunkten t och tidpunkten $t+1$ erbjuder i princip ett oändligt antal kombinationsmöjligheter. I vissa fall väljs den undersökta tidsperioden med utgångspunkt i det specifika fenomen som studien är inriktat på. Men oftast är det ändå det tillgängliga datamaterialet som stipulerar vilken den undersökta tidshorisonten är. I många fall täcker tillgänglig paneldata fortfarande bara två tidpunkter. Antalet mellanliggande år uppfattas emellertid allmänt ha väsentligt inflytande över de mobilitetsmönster som framträder: mobiliteten kan nämligen förväntas öka med den undersökta tidsperiodens längd, ett faktum som bör beaktas vid tolkningen av resultaten. Det är knappast ändamålsenligt att slå larm om oroväckande låg lönemobilitet om resultaten bygger på lönemobiliteten på årsnivå, dvs mellan två på varandra följande år. Lika förkastligt kan det vara att hävda att lönemobiliteten uppvisar tillfredsställande omfattning, om resultaten gäller exempelvis en 15-årsperiod.

Var tidshorisonten skall dras för en acceptabel grad av lönemobilitet är däremot något som forskarna inte tagit ställning till. Såsom framgår av följande avsnitt har intresset istället – i mån av möjlighet – inriktats på att utreda om mobilitetsmönstren har förändrats över tiden och om trenden pekar på ökande eller minskande lönemobilitet. En dylik ansats minskar samtidigt betydelsen av den undersökta tidsperiodens längd, eftersom det inte är tidsperiodens längd i sig som är av intresse utan den förändring i mobilitetsmönstren som kan utläsas då man jämför olika tidsperioder av samma längd.

3.2.3 Valet av undersökt population

Såsom framgick i föregående kapitel påverkas låglöneproblemets omfattning i avgörande utsträckning av hur den undersökta löntagargruppen definieras. Om analysen begränsas till heltidsanställda erhåller man en klart positivare bild av låglönerisken, särskilt i länder med stor andel deltidsanställda bland vilka låglönejobben är betydligt vanligare än bland heltidsanställda. Följaktligen är det knappast förvånande att en begränsning av den undersökta populationen till enbart heltidsanställda har konsekvenser också för resultaten från lönemobilitetsstudier, även om den slutliga effekten visat sig variera avsevärt mellan länder.⁴⁷ Det kan dessutom vara skäl att betona att innebörden av termen heltidsan-

⁴⁷ Se t.ex. OECD (1996, Table 3.6).

ställd är i lönemobilitetssammanhang ännu mera strikt än i tvärsnittsstudier i den bemärkelsen att individerna bör vara heltidsanställda både vid tidpunkten t och tidpunkten $t+1$.

I studier av lönemobilitet och i synnerhet av de lågavlönades lönemobilitet aktualiseras emellertid ytterligare en gränsdragning: enbart sysselsatta eller hela populationen. Även om också detta val i de flesta fall styrs av det tillgängliga datamaterialet, måste utgångspunkten beaktas då resultaten tolkas. Såsom redan påpekats är mobiliteten ut ur och in i arbetslivet betydligt livligare i den nedre delen av lönefördelningen än högre upp på lönestegen. Denna viktiga aspekt lämnas obeaktad om analysen av de lågavlönades lönemobilitet är begränsad enbart till de individer som är sysselsatta vid bägge tidpunkterna. Utanför analysen hamnar därvid alla de individer som saknar löneinkomster antingen vid tidpunkten t eller tidpunkten $t+1$. Det selektivitetsproblem (eng. *sample attrition*) som en population bestående enbart av sysselsatta ger upphov till har i flera studier påvisats resultera i en markant överskattning av i synnerhet de lågavlönades lönemobilitet.⁴⁸ Mobilitetsmönstret förvrängs givetvis ännu mer om de sysselsattas grupp därutöver begränsas till heltidsanställda.⁴⁹

Detta selektivitetsproblem bör inte förväxlas med det bortfall bland urvalet av löntagare som förorsakas av att individer inte längre vill ställa upp eller påträffas för intervjuer under senare år. Denna typ av bortfall tenderar dessutom att öka med antalet år mellan intervjuerna samt med antalet år panelen utsträcks till att omfatta. Om detta bortfall är tydligt koncentrerat till vissa typer av individer, dvs icke godtyckligt, kommer resultaten givetvis att påverkas av att urvalet av individer inte längre är representativt.⁵⁰ En möjlighet att tackla detta problem är att utveckla vikter som korrigerar urvalet för dylika bortfall, en ansats som under senare år ofta tillgripits av statistikmyndigheter. Nyttan av dylik viktning är dock marginell om "bortfallsindividernas" egenskaper avviker markant från egenskaperna hos dem som kvarstår i urvalet. Dylika bortfall är betydligt mer lätthanterliga i registerdata som täcker hela befolkningen, eftersom "bortfallsgruppen" då kan integreras som en del

⁴⁸ Se t.ex. Eriksson (1998) för Finland och Stewart och Swaffield (1998) för England. Däremot pekar Stewarts och Swaffields resultat på att estimeringarna av individuella mobilitetsmönster inte förvrängs av att utflödet bland de lågavlönade förbises.

⁴⁹ Denna snäva ansats tillämpas i bl.a. OECD:s mobilitetsstudier (se t.ex. OECD, 1997, och Keese m.fl., 1998), ett faktum som i avgörande grad styrts av strävan att maximera jämförbarheten av resultat för de undersökta länderna.

⁵⁰ Detta visas i t.ex. Westergård-Nielsen (1989).

av de "totala" mobilitetsmönster som dylika datamaterial ger möjlighet att bygga upp.

3.2.4 Definitionen av lön

Den individuella lönen är givetvis en central måttstock i detta sammanhang. Skall analysen baseras på årslön, månadslön, veckolön eller timlön? Skall lönen anges i brutto- eller nettotermer, dvs före eller efter skatt? Skall lönen anges till sitt nominella eller reella värde? Många av dessa frågor besvaras av det data som finns tillgängligt och lämnar forskaren utan större valmöjligheter.

Vissa rekommendationer kan dock utläsas ur den internationella litteraturen. Lönen skall helst mätas som timlön för att undvika att lönemåttet förvrängs av det faktum att antalet jobbade timmar varierar kraftigt mellan löntagare⁵¹, inte minst mellan heltids- och deltidsanställda (såsom framgick ovan skall analysen, om möjligt, gälla samtliga lågavlönade, inte exempelvis enbart heltidsanställda). Hur stora mätfelen för lönemåttet sist och slutligen är påverkas givetvis också av kvaliteten på lönedata. Eftersom mätfel har betydligt större genomslagskraft då analysen bygger på paneldata i stället för tvärsnittsdata, tenderar man att också i fråga om lönemobilitetsstudier förespråka registerdata, vilka allmänt anses innehålla avsevärt mindre mätfel än data som insamlats via enkäter och intervjuer.⁵² Den reala lönen är att föredra eftersom föremålet för analysen är den faktiska och inte den inflationspåspädda lönemobiliteten.

3.2.5 Valet av låglönegräns

Koncentrationen av löntagare i olika delar av lönefördelningen varierar kraftigt. Majoriteten av löntagarna återfinns i mitten av lönedistributionen medan spridningen ökar med avståndet från lönedistributionens mittpunkt. Den lönenivå som sätts som övre gräns för låglönegruppen kommer därför att påverka de lönemobilitetsmönster som framträder i

⁵¹ Timlönen erbjuder m.a.o. en möjlighet att kringgå det problem som följer av att individuella skillnader i antalet arbetade timmar speglar individernas arbetskraftsutbud, som kan antas vara endogent bestämt.

⁵² Exempelvis Westergård-Nielsen (1989) visar att löneinkomster från administrativa källor överlag är mer korrekta än de löneinkomstuppgifter som insamlas i samband med intervjuer. Hur stora mätfelen sist och slutligen är i paneldata är dock fortfarande en föga utredd fråga.

samma bemärkelse som den valda låglönegränsen tidigare påvisades ha en avgörande betydelse för storleken på den uppmätta låglönerisken i ett land. Detta innebär samtidigt att jämförelser av lönemobilitetsmönster mellan länder måste företas med viss försiktighet eftersom samtliga låglönemått är känsliga för länderskillnader i lönespridningen på arbetsmarknaden.⁵³ Vad gäller själva definitionen av låglönegränsen nöjer vi oss med att hänvisa till avsnitt 2.1.

3.2.6 Metodologiska utmaningar i ekonometriska sammanhang

“Initial conditions” -problemet

I samband med lönemobilitetsstudier aktualiserar valet av låglönegräns emellertid också en annan aspekt som rönt speciell uppmärksamhet i ekonometriska studier av individuella lönemobilitetsmönster, nämligen individens startposition i lönefördelningen, dvs relativa lönenivå vid tidpunkten t .⁵⁴ Oberoende av var låglönegränsen dras så kan man utgå ifrån att de individer som hamnar under denna gräns finns ojämnt spridda över olika låglönenivåer sålunda att antalet individobservationer ökar då man närmar sig låglönetaket. Detta innebär att de lågavlönade som ligger nära låglönegränsen har en avsevärt större sannolikhet att vid tidpunkten $t+1$ återfinnas ovanför låglönegränsen. I extremfallet är t.o.m. ett litet mätfel i individens lön tillräckligt för att individen skall ges status av att ha lämnat låglönegruppen. Samtidigt kan lågavlönade som finns längre ner under låglönetaket uppleva jämförelsevis stora förbättringar i sin relativa löneposition men hamnar likväl fortfarande under låglönegränsen vid tidpunkten $t+1$. Om låglönegränsen hade definierats på ett annat sätt och/eller om tidshorizonten hade varit aningen längre, så skulle sannolikt även dessa låglöneindivider ha kunnat inräknas bland dem som lämnat låglönegruppen.

Att anta att individens utgångspunkt i lönefördelningen är exogent given kan följaktligen förväntas påverka de resultat som erhålls från ekonometriska modeller som försöker förklara individuella lönemobilitetsmönster på arbetsmarknaden. En möjlig konsekvens av att inte beakta individens “låglönehistoria” är att den relativa betydelsen av olika personliga och jobbrelaterade karakteristika för de lågavlönades mobili-

⁵³ Detta illustreras bl.a. i Keese m.fl. (1998).

⁵⁴ Detta sk. “initial conditions” -problem har vi anledning att återkomma till senare i detta kapitel.

tetsmönster i lönefördelningen felskattas inte minst till följd av att de egenskaper som karakteriserar temporärt lågavlönade sammanblandas med typiska egenskaper för mera permanent lågavlönade.⁵⁵

Mot denna bakgrund är det knappast förvånande att det gjorts en del ansträngningar att på ett tillfredsställande sätt integrera individens utgångsposition på löneskalan i de ekonometriska modeller med vilka man försökt förklara individuella mobilitetsmönster i lönefördelningen. Ett flertal ansatser har testats⁵⁶ men någon "bästa lösning" har forskarna inte kunnat enas om.

Potentiellt heterogenitetsproblem

Ekonometriska studier av individuella lönemobilitetsmönster i syfte att utreda vilka personliga och jobbrelaterade egenskaper som i första hand bidrar till att individen kliver uppåt i lönefördelningen alternativt förblir låst i låglönejobb för flera år framöver kräver – såsom framgått ovan – att ett flertal viktiga aspekter beaktas. De metodologiska utmaningar som vanligtvis betraktas som särskilt viktiga att beakta är selektivitetsproblemet och individernas utgångsposition i lönefördelningen. Samtidigt representerar dessa sofistikerade metodologiska problem som visat sig vara svåra att lösa. Detta utökad med de begränsningar som tillgängligt data uppställer torde förklara att dessa aspekter ofta förbigås eller bortförklaras utgående från mer eller mindre dubiösa antaganden.

Ett ytterligare metodologiskt problem som rönt uppmärksamhet speciellt under de allra sista åren är det faktum att det är möjligt att observera och mäta endast en begränsad del av alla de bakgrundsfaktorer som kan antas bidra till de individuella lönemobilitetsmönster som karakteriserar arbetsmarknaden. Därmed kvarstår också risken att analysen missar någon eller några viktiga lönemobilitetsrelaterade

⁵⁵ Exempelvis Stewart och Swaffield (1999) påvisar på basen av brittiska data att antagandet om en exogent given utgångspunkt i lönefördelningen leder för de flesta personliga och jobbrelaterade egenskaper till en överskattning av effekten på individens sannolikhet att förbli låst i låglönejobb. Överskattningen kan t.o.m. vara av storleksordningen 2! Vid estimering av individuella lönemobilitetsmönster är konsekvenserna av att förbise individens startposition i lönefördelningen således betydligt allvarigare än om utflödet från lönefördelningen ignoreras.

⁵⁶ Se de olika kapitlen i Asplund m.fl. (1998b) samt Asplund och Bingley (1996), Asplund m.fl. (1997) och Bingley m.fl. (1995). Asplund m.fl. (1998a) kombinerar dessutom individens startposition i lönefördelningen med storleken på förändringen i individens relativa löneposition.

egenskaper som individerna besitter i olika utsträckning och som bidrar till att förklara varför en del lågavlönade rör sig uppåt i lönefördelningen medan andra inte gör det. De slutsatser som dras kan följaktligen vara åtminstone delvis felaktiga. Att en individ år efter år återfinns bland de lågavlönade behöver inte nödvändigtvis förklaras av att individen har en lång låglönehistoria som utvecklats till en börda som avsevärt minskar individens möjligheter att få ett bättre betalt jobb. Det empiriska stöd som denna hypotes fått i den internationella litteraturen kan lika väl – åtminstone delvis – vara ett resultat av att man inte lyckats kontrollera för alla de skillnader i individuella egenskaper som avspeglas i lönemobilitetsmönstren. Låglöneindividen är kanske sist och slutligen inte i första hand ett offer för sin låglönehistoria utan snarare för någon personlig egenskap som är svår att mäta och som därför inte kunnat byggas in i den ekonometriska modellen.

Heterogenitetsproblemet är närvarande i alla individbaserade analyser men har visat sig vara speciellt svårt att angripa i ekonometriska lönemobilitetsstudier. Hittills har endast ett fåtal försök gjorts i denna riktning.⁵⁷

3.3 Den empiriska evidensen

3.3.1 Graden av rörlighet

De flesta analyser av lönerörlighet utnyttjar en transitionsmatrisansats. Såsom framgått av avsnitt 3.1 ovan, går denna ut på att man delar upp populationen av löntagare i kvintiler (alternativt deciler eller kvartiler) och följer dem under en viss tidsperiod varefter man registrerar i vilken kvintil individerna hör hemma vid periodens slut. På så sätt kan man se hur många av exempelvis de personer som vid tidpunkten t befann sig i den lägsta kvintilen alltså befinner i den samma vid den senare tidpunkten, t.ex. $t+5$ (dvs fem år senare), hur stor andel som förflyttat sig uppåt till den andra kvintilen, till den tredje kvintilen osv. Naturligtvis kan man med utgångspunkt i någon av de andra kvintilerna på samma sätt granska rörligheten – både uppåt och nedåt – i andra delar av lönefördelningen.

Om det inte förekom någon rörlighet överhuvudtaget skulle alla element i transitionsmatrisen ligga på huvuddiagonalen och summera upp till 100. Ett annat ytterlighetsfall är en situation i vilken rörlig-

⁵⁷ Se t.ex. Asplund m.fl. (1998a) och McKnight (1998).

heten är fullständigt slumpmässig. I detta fall skulle alla elementen i en rad anta värdet 20.⁵⁸ Ju mindre rörligheten är desto större är således elementen på huvuddiagonalen.⁵⁹ Det går inte att entydigt fastställa huruvida den observerade rörligheten avviker mycket eller litet från de två ovannämnda extremsituationerna; detta beror i hög grad på ens förväntningar och innehåller följaktligen ett betydande subjektivt element.

Antag t.ex. att 50 procent av personerna i den lägsta kvintilen fortfarande befinner sig i densamma ett år senare. Är detta en hög andel eller ej? Någon kan kanske mena att om hälften förblir lågavlönade under en given tidsperiod så är detta en hög andel. Men å andra sidan bör man notera att om andelen som flödar ut ur låglöne kategorin kontinuerligt uppgår till 50 procent, så finns efter fem år blott 3–4 procent av de som ursprungligen var lågavlönade kvar i den lägsta kvintilen.

Denna (i exemplet positiva) bild kan emellertid modifieras av två omständigheter. För det första kan en betydande del av personerna som lämnat den lägsta kvintilen senare återvända till densamma. Sannolikheten för att återvända kan förväntas vara högre för dem som tidigare har befunnit sig i den lägsta kvintilen och/eller inte rört sig särskilt långt upp i lönefordelningen (eftersom för dessa klivet ner är kort). För det andra är det sannolikt att andelen som lämnar den lägsta kvintilen varken är konstant eller oberoende av hur lång tid man har varit lågavlönad. Snarast skulle vi förvänta oss att utflödessannolikheten faller med låglöneperiodens längd, dvs att sannolikheten att utträda är högre för en person som varit lågavlönad under en kort tid än för en som haft en låg lön under en längre tid.

Bakom detta mönster kan ligga två olika mekanismer (som i praktiken kan föreligga samtidigt). Den ena är sk. *varaktighetsberoende* med vilket avses att individens möjligheter att röra sig uppåt i lönefordelningen påverkas negativt av vistelsetiden i den lägsta kvintilen. Individernas utflödessannolikheter förändras således över tiden. Den andra förklaringen är att det finns en betydande *heterogenitet* i beståndet av lågavlönade; individerna skiljer sig åt beträffande utflödessannolikheterna och de som lämnar kvintilen först är personer med höga utflödessannolikheter. Ju längre tid som går desto mer kommer de kvarstående indivi-

⁵⁸ Utifall att man använder sig av deciler eller kvartiler, blir värdet 10 respektive 25.

⁵⁹ Elementen till höger om huvuddiagonalen anger andelarna av respektive kvintil som rört sig uppåt i lönefordelningen och elementen under diagonalen motsvarande andelar för nedåtrörligheten.

derna i beståndet av lågavlönade att utgöras av personer med en låg utflödessannolikhet. Med andra ord kan den fallande genomsnittliga utflödessannolikheten även uppstå som en följd av en sorteringsprocess under vilken individernas utflödessannolikheter inte förändras över tiden.

Låt oss se närmare på vad detta kan ha för implikationer. Om utflödessannolikheten i den lägsta kvintilen tenderar att minska över tiden så betyder detta att när vi utsträcker tidshorisonten från 1 till 5 och vidare till, säg, 10 år så kommer merparten av uppåtrörligheten att ha ägt rum under den första femårsperioden. Den ytterligare rörlighet som sker under den därpå följande femårsperioden är väsentligt mindre och i synnerhet mindre än vad vi skulle förvänta oss om utflödessannolikheten var konstant.⁶⁰ Vad som sist och slutligen ligger bakom detta mönster – heterogenitet eller varaktighetsberoende – är emellertid vanskligt att säga något mera precist om utan mera ingående analyser.

En annan konklusion vi kan dra är att om antalet återvändare är stort så är en betydande del av uppåtrörligheten av transitorisk karaktär och löneklivet i många fall relativt kort. Detta betyder i sin tur att låg lön inte nödvändigtvis är ett slumpmässigt fenomen; för en del av de lågavlönade är låg lön ett bestående tillstånd som blott avbryts av tillfälliga och korta kliv uppåt i fördelningen.

Utöver de personer som enbart tillfälligt lämnat den lägsta kvintilen består de lågavlönade av personer som är nyinträdande på arbetsmarknaden och av personer som genomgår nedåtrörlighet av mera permanent natur. Detta är något vi inte har mycket kännedom om. Vi vet dock att klivet nedåt är relativt kort i synnerhet för kvinnor och ungdomar; se Keese m.fl. (1998).

Ytterligare en komplikation som bör noteras är att bilden av lönerörligheten kan komma att förändras avsevärt när vi beaktar att en del av de lågavlönade utgår helt och hållet ur arbetskraften. I själva verket visar ett antal studier (Eriksson (1998) för Finland, Stewart och Swaffield (1998) för England) att andelen som lämnar arbetskraften är högre i den lägsta kvintilen än längre upp i fördelningen.⁶¹ Detta innebär att vi för denna grupp kommer att överskatta uppåtrörligheten proportionellt

⁶⁰ Detta är exakt vad Eriksson (1998) finner i en studie baserad på finska data som möjliggör beräkningar av utflödesmatriser för perioder av 5, 10, 15 och 20 års längd.

⁶¹ De flesta analyser granskar uteslutande rörligheten för befolkningsgrupper som är sysselsatta vid vardera undersökningstidpunkten. Orsaken härtill är främst att de flesta tillgängliga longitudinella datamaterial inte har innehållit upplysningar om de personer som har lämnat arbetskraften.

sett mer än för andra kvintiler. Med andra ord, vi tecknar en alltför positiv bild av de lågavlönades rörlighet.

Det relativt stora utflödet från bottenkvintilen ut ur arbetskraften beror till en del på att den lägsta kvintilen innehåller en förhållandevis stor andel unga personer och andra med en mindre fast anknytning till arbetsmarknaden. Det vore intressant att få belyst hur permanenta eller tillfälliga dessa arbetskraftsutträden är.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den traditionella transitionsmatris-ansatsen bortser från ett flertal viktiga aspekter som rörlighetslitteraturen – varken den internationella eller den nordiska – till dags dato föga eller överhuvudtaget inte alls belyst.

3.3.2 Rörlighetsmönster

Jarvis och Jenkins (1997) samt Gardiner och Hills (1999) har i två uppsatser pekat på att det finns ett antal rörlighetsmönster som det är viktigt att skilja mellan. De urskiljer fyra mönster som är av speciellt intresse i samband med låglöneproblematiken. Antag att vi följer personerna över ett antal år och registrerar deras relativa position under vart och ett av dessa. Då kan vi observera:

- (i) personer som ligger på en *horisontell* bana, dvs genomgående befinner sig i den lägsta kvintilen;
- (ii) personer som befinner sig på en *uppåtgående* bana, dvs personer som över tiden uppvisar en avsevärd uppåtrörlighet och som således är på väg att för gott lämna den lägsta kvintilen;
- (iii) motsatsen till (ii): en *nedåtgående* bana, dvs personer i en utveckling mot en permanent låglönestatus;
- (iv) en bana som skulle karakteriseras som horisontell om det inte vore för *enstaka stora avvikelser* antingen uppåt eller nedåt.

Det torde stå klart att (i) och (iii) är mera problematiska förlopp än (ii) och (iv). Liksom i fråga om transitionsmatriserna är det ur ett policy-perspektiv angeläget att få kännedom om vilket slag av löntagare som hör till respektive kategori (och till de problematiska kategorierna i synnerhet) och vilka händelser som är förknippade med att individen hamnar på de olika banorna.

Det bör i detta sammanhang ännu en gång påpekas att rörlighet inte nödvändigtvis är uteslutande positivt. En stor variabilitet i löne-

och andra inkomster kan vara förknippad med betydande välfärdsförluster för de berörda individerna, i synnerhet om förändringarna i den relativa lönepositionen är oförutsedda och om individerna har begränsade möjligheter att gardera sig mot dessa. Så vitt vi vet har denna aspekt inte studerats i samband med lönerörligheten.

Björklund och Palme (1997) undersöker hur variabiliteten i hushållens disponibla inkomst skiljer sig åt med avseende på livsinkomstens storlek. Två intressanta resultat från analysen kan nämnas. För det första visar det sig att variabiliteten är störst i hushåll som har de lägsta livsinkomsterna (beräknade för en 18 års period), dvs i de hushåll som rimligen torde ha de minsta möjligheterna att motverka variabiliteten genom att t.ex. uppta lån eller avyttra delar av sitt förmögenhetsinnehav. För det andra visar analysen att skatter och transfereringar har den största utjämnande effekten på inkomstvariabiliteten för individerna i den lägsta kvartilen. Det torde stå klart att liknande analyser av lönerörligheten och -variabiliteten skulle bidra med ytterst intressant policy-relevant evidens.

3.3.3 Kunskapsläget av idag

Den "äldre" forskningen om löne- och inkomstmobilitet har sammanfattats och diskuterats i Atkinson, Bourguignon och Morrisons (1992) bok. De pekar på tre regelbundenheter som de menar att man kan skönja i analyser från olika länder och tidsperioder.⁶² För det första växer rörligheten med den studerade tidsperiodens längd. För det andra är rörligheten störst bland unga personer i begynnelsen av sin arbetsmarknadskarriär. För det tredje är två tredjedelar av tvärsnittsvariationen i årslöner en följd av permanenta löneinkomstskillnader. Det sistnämnda är överraskande, t.o.m. kontroversiellt, ty det innebär att rörligheten i stort sett tenderar att vara densamma i alla (de studerade) länder(na), oberoende av skillnader i institutionella förhållanden, inkomstfördelning och ekonomisk politik.⁶³

Senare länderjämförelser av *inkomströrligheten* (notera, inte lönerörligheten) har emellertid också visat att skillnaderna mellan länder – mellan USA och de skandinaviska länderna (Aaberge m.fl., 1997) och

⁶² Det bör dock observeras att vid denna tidpunkt var litteraturen på området betydligt mindre omfattande än idag. För en diskussion av den nyare forskningen, se Sloane och Theodossiou (2000).

⁶³ Fritzell (1990) som utnyttjar data för Sverige och USA under 1970-talet visar att rörligheten i disponibla inkomster är förhållandevis likadan i de två länderna.

mellan USA och Tyskland (Burkhauser och Pouporé, 1997) – är förhållandevis små. En viktig slutsats från dessa studier är att till följd av de små skillnaderna i rörlighet mellan länderna är inkomstfördelningen i USA klart ojämnare än i de andra studerade länderna även när man använder sig av längre tidsperioder för att beräkna individernas livsinkomster.

Två relativt nya studier som tittat närmare på *lönemobiliteten* i olika länder – Bigard m.fl. (1998) för Frankrike och Italien samt Asplund m.fl. (1998a) för Finland och Danmark – finner också ett liknande mönster. Det bör dock observeras att dessa två länderjämförelser avser länder som är rätt lika vad gäller t.ex. arbetsmarknadsinstitutioner. Deding (1999) jämför rörligheten i årslöneinkomster i Danmark, Tyskland och USA under den senare hälften av åttiotalet. Hon finner att rörligheten i Danmark och USA ligger på samma nivå och är något högre än i Tyskland.

Ett projekt som jämförde något fler, och därmed även förhållandevis mera olika, länder utfördes av OECD och har avrapporterats i *Employment Outlook* för åren 1996 och 1997. De studerade länderna är Danmark, England, Finland, Frankrike, Italien, Sverige, Tyskland och USA. De datakällor som utnyttjats är rätt olika både beträffande insamlingsmetod och storlek. För Sveriges del är det fråga om ett urval, hämtat från HUS, som är klart mindre än för de andra länderna. För att säkerställa en viss grad av jämförbarhet begränsades dessutom analysen till att uteslutande gälla personer som var såväl heltids- som helårsanställda åren 1986 och 1991.⁶⁴ Denna restriktion medförde att mellan 20 och 30 procent av de ursprungliga undersökningspopulationerna (observera att dessa är alla löntagare) utgick.

Analysen i OECD (1996) pekar på betydande likheter i lönerörlighet mellan länderna. Korrelationen mellan 1986 och 1991 års löner låg i ett förhållandevis smalt intervall (0.65 – 0.79) och detsamma gällde för den sk. immobilitetskvoten (den genomsnittliga andel som inte byter kvintil) som varierade mellan 0.48 och 0.53. En uppdelning enligt kön gav vid handen att kvinnor uppvisade en högre lönerörlighet än män i alla länder utom USA som inte uppvisar någon könsskillnad samt Sverige och England där kvinnornas lönerörlighet var lägre. Generellt avtar som väntat rörligheten med åldern.

⁶⁴ En del av analyserna gällde de årsvisa transitionerna. I dessa fall pålades de ovannämnda restriktionerna varje årspår.

Skillnaderna mellan unga, vuxna och äldre personer är dock mindre i de nordiska länderna. Resultaten för Sveriges vidkommande avviker de facto rätt mycket från de andra länderna vad gäller skillnader i rörlighet mellan olika åldersgrupper. Överhuvudtaget framstår rörligheten i Sverige som anmärkningsvärt lägre än i de två andra nordiska länderna, Danmark och Finland. Huruvida detta har att göra med att det svenska datamaterialet är avsevärt mindre och insamlat på ett annat sätt är svårt att bedöma.

Ett centralt OECD-resultat som rörde en hel del uppmärksamhet är att en hög andel av de lågavlönade upphör att vara lågavlönade under den undersökta femårsperioden. Således fann man att mellan 30 och 40 procent fortfarande befann sig i den lägsta kvintilen fem år senare. (Andelen varierade något mer när man utnyttjade 2/3-delar av medianen som definition av låg lön.) Detta resultat betyder dock inte att 60 till 70 procent av de lågavlönade hade förflyttat sig uppåt i lönefördelningen. En förhållandevis stor andel – i de nordiska länderna 26–27 procent – hade helt upphört att vara sysselsatta⁶⁵, och följaktligen var andelen lågavlönade vars relativa position faktiskt förbättrats i de flesta fall mindre än 50 procent. När man därtill tar i betraktande att analysen avsåg personer som var heltids- och helårssysselsatta både 1986 och 1991, och att man därmed högst antagligt kom att utesluta en betydande skara av de lågavlönade, så ter sig andelen som förflyttat sig uppåt i lönefördelningen måhända sist och slutligen inte särskilt hög.

I de vidare analyserna i OECD (1997)⁶⁶ ser man (inom ramen för samma femårsperiod som ovan) närmare på persistensen i tvärsnittsojämligheten och finner att trots en ansevärd rörlighet i urvalen, så är en stor del av ojämlikheten en konsekvens av skillnader i den permanenta löneinkomstkomponenten. Detta bekräftar således de tidigare nämnda slutsatserna av Atkinson m.fl. (1992), vilka också erhållit stöd i studier av Gottschalk och Moffitt (1994) samt Buchinsky och Hunt (1999) på amerikanska data.

Vidare visade en mera noggrann granskning av vem av de lågavlönade som är uppåtrörlig att dessa utgörs i första hand av unga, män och personer med högre än grundutbildning. Intressant nog finner inte heller OECD-studien nämnvärda skillnader mellan länder med

⁶⁵ Det är notabelt att dessa individer helt lämnade beståndet av sysselsatta och inte t.ex. övergick till att jobba deltid eller blev egenföretagare.

⁶⁶ I OECD (1997) ingår inte längre Finland och Sverige.

olika arbetsmarknadsinstitutioner eller olika grad av reglering av arbetsmarknaden.

Den danska arbetsmarknaden framstår i OECD-studien som särdeles rörlig i så måtto att den kännetecknas av synnerligen stort utflöde från de lågavlönades skara. I den danska diskussionen framfördes på basen av dessa resultat att låg lön var blott en språngbräda till bättre jobb och högre lön. Fallet Danmark är dock ett exempel på att det kan vara skäl att vara försiktig med att dra långtgående slutsatser från OECD-studien. I Danmark startar den studerade perioden, till skillnad från de andra länderna, i en djup lågkonjunktur. Detta betyder att det sannolikt föreligger ett icke obetydligt selektivtetsproblem: de som är lågavlönade år 1986 är inte nödvändigtvis representativa för lågavlönade i "normala" tider. Mera bestämt förväntar vi oss att de som var lågavlönade år 1986 i högre grad bestod av personer med goda möjligheter att förflytta sig uppåt i lönefördelningen jämfört med lågavlönade under andra faser av konjunkturcykeln. När man dessutom beaktar restriktionerna att ifrågakvarnande personer bör fortfarande fem år senare vara både heltids- och helårssysselsatta så talar mycket för att man oundvikligen målar en alltför rosenröd bild av en rörlig arbetsmarknad. I själva verket visar en färsk studie (Eriksson och Werwatz, 1999) som inte lägger på heltids- och helårsrestriktioner men använder beräknad timlöneinformation att en betydande andel av den lägsta kvintilen (omkring 50 procent) fortsättningsvis var lågavlönad fem år senare. Deding (1999) som undersöker rörligheten i årslöneinkomster i Danmark finner för perioden 1984–90 att 73 procent av de personer som år 1984 hade en låg årslöneinkomst, definierad som 2/3-delar av medianen, alltför var lågavlönade sex år senare.⁶⁷

3.3.4 Kunskapsläget för Sveriges vidkommande

För de nordiska ländernas del föreligger relativt mycket forskning kring lönerörlighet för Danmark och Finland och ytterst lite för

⁶⁷ Eftersom merparten av de föreliggande undersökningarna enbart utnyttjat urval i vilka de studerade individerna är sysselsatta vid bägge tidpunkterna är det skäl att poängtera att även om det faktum att man bortser från flödet ut ur sysselsättningen ger en missvisande bild av uppåtrörligheten, så tyder resultaten i den hittills enda studien (Stewart och Swaffield, 1999) som granskat huruvida detta även snedvrider resultaten rörande olika bestämningsfaktorerens betydelse, att så inte är fallet i nämnvärd grad. Det bör dock noteras att Stewart och Swaffield baserar sin studie på årsdata för en ytterst kort tidsperiod.

Norge och Sverige. Tre bidrag till den svenska forskningen som gäller inkomster (inte enbart löner) bör nämnas. Björklund (1993) utnyttjar data från Levnadsnivåundersökningarna (LNU) vilket gör det möjligt att studera inkomstutvecklingen för ett urval av individer under en ovanligt lång tidsperiod: 1951–89. Inkomstbegreppet är “sammanlagd inkomst” och utgörs av faktorersättningar för marknadsaktiviteter. Det är således inte fråga om disponibel inkomst. Samplet består av män som 1951 befann sig i åldern 15 till 27 år, och för dessa beräknar Björklund det diskonterade nuvärdet av deras livsinkomster. Han kan sedan bl.a. jämföra spridningen i livsinkomster med spridningen i inkomster som förvärvats under enskilda år. Resultaten visar att inkomstfördelningen i ett längre tidsperspektiv är påtagligt jämnare än för ett enskilt år. Björklund beskriver även inkomströrlighetens utveckling över tiden för olika åldersgrupper och finner att rörligheten avtar med åldern.

I en liknande studie av Gustafsson (1994) används ett nära relaterat inkomstmått – så kallad “sammanräknad inkomst” vilken består av faktorersättningar plus inkomstskatt – samtidigt som den undersökta tidsperioden är kortare, nämligen 1970-talet. Urvalet består av personer som är födda den 15 i varje månad vart femte år under tidsperioden 1913–43. För dessa personer har Gustafsson tillgång till inkomstuppgifter och olika bakgrundsvariabler för åren 1971–80. Han använder sig av tre olika immobilitetsmått: korrelationskoefficienten, immobilitetskvoten och Shorrocks’ index. Alla tre tecknar samma mönster: rörligheten stiger över tiden om ock i avtagande grad, det finns tydliga skillnader mellan kohorterna och rörligheten är högre för kvinnor än för män.

Uddhammars (1997) bok, som har tilldragit sig relativt stor uppmärksamhet i svenska media, innehåller en analys av inkomströrligheten under slutet av 80-talet. En av huvudslutsatserna är att rörligheten ut ur låginkomstlägen är förhållandevis hög. I undersökningen används data från folk- och bostadsräkningarna för åren 1985 och 1990 samt registerdata från år 1991. Uddhammar utnyttjar “familjejusterad disponibel inkomst” som inkomstmått och som den övre gränsen för låg inkomst använder han 50 procent av medianinkomsten. Analysen gäller huvudsakligen ett urval av befolkningen över 18 år.

På basen av den tillämpade låginkomstdefinitionen var 5,6 procent av 1985 års befolkning över 18 år låginkomsttagare. Uddhammars definition resulterar således i att han de facto granskar den absoluta nedre ändan av inkomstfördelningen. Såsom vi poängterat tidigare, är det uttryckligen här – i fördelningens yttersta svans – som mätfel-

en tenderar att hopa sig och får därför också betydelse för slutresultaten. Ett ytterligare osäkerhetsmoment är det faktum att Uddhammar inkluderar i sin undersökning även andra än enbart löntagare. Sålunda ingår bl.a. lantbrukare och egenföretagare, dvs grupper vars inkomster är speciellt problematiska att mäta.⁶⁸ På grund av den ytterst kortfattade dokumentationen av det utnyttjade datamaterialet och den genomförda analysen i Uddhammars bok är det dock vanskligt att bedöma i vilken utsträckning det höga utflödet beror på mätfel eller på att en relativt stor del av inkomsten i den studerade lägre ändan av inkomstfördelningen utgörs av transfereringar.

Det visar sig att 81 procent (därav 7 procentenheter till följd av död eller utvandring) hade lämnat låginkomstgruppen sex år senare. Över 60 procent hade rört sig uppåt till medel- eller höginkomstgruppen (dvs till en inkomstnivå på över 70 procent av medianen). Sålunda hade blott 1,1 procent av 1985 års befolkning låg inkomst även år 1991. (Å andra sidan hade 2,3 procent fallit ner under låginkomstgränsen.) Detta är onekligen siffror som tyder på en betydande rörlighet.⁶⁹

Resultaten avviker därmed väsentligt från de som erhållits av Fritzell (1990) i en studie för åren 1981–87, som i likhet med Uddhammars utnyttjar familjejusterad disponibel inkomst som inkomstvariabel men i stället studerar rörligheten ut ur den lägsta kvartilen. Fritzell finner att något mer än hälften alltså befinner sig i den lägsta kvartilen sju år senare.

Utöver OECD (1996) föreligger enbart en färsk undersökning av lönerörligheten i Sverige, nämligen Hultin och Szulkins (1997) studie som främst fokuserar på könsskillnader i lönerörligheten. För detta ändamål konstruerar de på basen av Levnadsnivåundersökningarna utflödesmatriser för perioderna 1968–74, 1974–81 och 1981–91.⁷⁰ De delar in löntagarna i tredjedelar (låg-, mellan- och höglönegrupper) och pålägger restriktionen att individerna skall vara sysselsatta vartdera året i de parvisa jämförelserna. Det utnyttjade löneinkomstmåttet är timlön före skatt. Huvudresultatet är att det är påtagligt mer förekommande att kvinnor förblir lågavlönade över tiden. Andelen som

⁶⁸ Uddhammar noterar visserligen detta men diskuterar inte, än mindre undersöker, närmare i vilken mån andra tillvägagångssätt eller val av definitioner hade påverkat de erhållna resultaten.

⁶⁹ I en rätt kritisk genomgång av inkomstfördelningsforskningen konkluderar Fölster (1998) på basen av OECD:s och Uddhammars undersökningar att inkomströrligheten i Sverige är "mycket stor" och att "inkomstspridningen ett visst år är således ett dåligt mått på den faktiska fördelningen av livsinkomsterna" (s. 289).

⁷⁰ Hur undersökningspopulationen definierats framgår ej tydligt i artikeln.

alltjämt var kvar i låglönegruppen tio år senare (1991) uppgick till 68 procent för kvinnor och 42 procent för män. Uppåtrörligheten är sålunda betydligt större för män än för kvinnor. Samtidigt visade sig nedåtrörligheten vara anmärkningsvärt hög bland kvinnor; av de kvinnor som år 1981 hade tillhört höglönegruppen befann sig tio år senare 24 procent i låglönegruppen (och ytterligare 32 procent i mellanlönegruppen). Enär tidsperiodernas längd varierar är det likväl svårt att uttala sig om trender eller förändringar över tiden. Tidsperiodernas olika längd och indelningen av undersökningsurvalet i tredjedelar försvårar dessutom jämförelser med andra länder.

Två tidigare studier som innehöll beskrivningar av lönerörligheten i Sverige är Björklund och Persson–Tanimura (1983) samt Jonsson och Siven (1986). I den förstnämnda utnyttjas data från Levnadsnivåundersökningarna för mäns timlöner åren 1968 och 1974. De finner att av alla sysselsatta män befann sig fortfarande 41 procent i den lägsta kvartilen sex år senare. Vidare ger studien vid handen att det förekom ansevärd uppåt- och nedåtrörlighet under den studerade tidsperioden, som kännetecknades av en betydande sammanpressning av lönestrukturen. När analysen begränsas till män över 25 år förändras dock bilden; nu kvarstår 58 procent i den lägsta kvartilen.

Jonsson och Siven (1986) använder sig av SAF:s data för personer som varit anställda hos samma arbetsgivare åren 1984 och 1985. De observerar en rätt stor rörlighet även för en så kort period som ett år. Sålunda var t.ex. blott 30 procent kvar i den lägsta decilen ett år senare. Även andelen som lämnar företaget var hög, i synnerhet i de lägsta decilerna.

Trots alla de problem som är förknippade med länderjämförelser på detta område, förefaller det oss ändå som om lönerörligheten i Sverige inte kan betecknas som särskilt hög. Snarast kunde man argumentera för det motsatta eftersom rörligheten tenderar att bli högre vid en sammanpressad lönestruktur som den svenska jämfört med länder som uppvisar större löneskillnader.

Det bör dock samtidigt understrykas att det finns få svenska studier av lönerörligheten, vilket även framgår av sammanställningen i tabell 4. Vi finner detta högst förvånande mot bakgrund av att utjämnningen av löneskillnader har haft hög prioritet i svensk ekonomisk politik. Såsom vi redan påpekat ett antal gånger är analyser av inkomströrligheten, av vilka det finns betydligt fler, inte nödvändigtvis goda substitut för lönemobilitetsstudier.

Tabell 4. Kunskapsläget för Sveriges vidkommande

Författare/publiceringsår	Syfte	Data, metod	Huvudresultat
Björklund & Persson–Tanimura (1983)	Innehåller bl. a. en kort beskrivning av lönerörligheten bland svenska män.	LNU 1968 och 1974, män, timlöner; kvartiler	41 procent kvar i den lägsta kvartilen sex år senare; betydande uppåt- och nedåtrörlighet
Jonsson & Siven (1986)	Innehåller bl.a. en kort beskrivning av lönerörligheten bland anställda i samma företag under en 2-årsperiod.	SAF-data, 1984 och 1985; deciler	30 procent kvar i lägsta decilen ett år senare. Högt utflöde ur lägsta decilerna.
Fritzell (1990)	Analyserar rörligheten i familjejusterade inkomster.	LIS (Luxembourg Income Study) 1981 och 1987; kvartiler	Något över hälften kvar i den lägsta kvartilen sex år senare.
Björklund (1993)	Jämför spridningen i årsinkomster med spridningen i livsinkomster beräknade för långa tidsperioder.	LNU + skatteregisterdata, 1951–89, män	Avsevärt jämnare spridning i livsinkomster än i årsinkomster.
Gustafsson (1994)	Jämför spridningen i inkomst för enskilda år med sammanlagd inkomst under en 10-års period.	Skatteregisterdata för sju kohorter. Utfallsår 1971–80; män och kvinnor	Rörligheten växer med tiden, högre rörlighet för kvinnor.
OECD (1996)	Jämför lönerörligheten i ett antal OECD-länder.	HUS; ett urval heltids- och helårsarbetande personer åren 1986 och 1991	35 procent kvar i den lägsta kvintilen. Män rörligare än kvinnor, rörligheten avtar med åldern.
Uddhammar (1997)	Innehåller bl.a. en analys av rörligheten i familjejusterad disponibel inkomst.	FOB 1985 och 1990 + registerdata för 1991. Låg inkomst definierad som 50 procent av medianinkomsten.	20 procent kvar i låginkomstgruppen sex år senare
Hultin & Szulkin (1997)	Studerar könsskillnader i lönerörligheten.	LNU 1968, 1974, 1981 och 1991; indelning i tredjedelar	68 procent av kvinnorna och 42 procent av männen kvar i låglönegruppen 10 år senare (1991)
<i>Övriga studier av intresse:</i> Björklund, Palme & Svensson (1995)	Longitudinell analys av skatter och inkomstfördelning.		
Björklund & Palme (1997)	Analys av variabiliteten i inkomster i olika delar av inkomstfördelningen.		

3.3.5 De övriga nordiska länderna

För Danmarks och Finlands del föreligger ett antal studier av rörligheten ut ur låglönegruppen. Undersökningarna av Finland har använt sig av två olika databaser. Asplund och Bingley (1996) utnyttjar en longitudinell databas för finska industriföretag och deras anställda under tidsperioden 1980–1994. Dessa data har även använts i ett antal komparativa studier med Danmark som part; se t.ex. Asplund m.fl. (1996, 1998a), Asplund och Bingley (1996). Den andra datakällan har skapats genom att samköra uppgifter ur folk- och bostadsräkningarna för åren 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 och 1995. Studier som baserats på denna är Eriksson (1998) och Eriksson och Jäntti (1999).

De danska studierna har baserat sig på en omfattande longitudinell databas för den danska arbetsmarknaden med 1980 som begynnelseår. Rapporterna från dessa undersökningar är Bingley m.fl. (1995), Asplund m.fl. (1996, 1998a) och Deding (1999). En studie av Eriksson och Werwatz (1999) utnyttjar paneldata som även innehåller upplysningar om de företag som de lågavlönade är anställda i, de lågavlönades byte av arbetsplats, m.m. Vi går inte här in på resultaten i de enskilda studierna för Danmark och Finland; dessa presenteras nedan i samband med diskussionen om olika förklaringsfaktorer och -modeller.

3.3.6 Ytterligare evidens

□ *Utflöde – när? State dependence versus heterogenitet?*

Dickens (1997) visar på basen av brittiska data att utflödet ur låglönestatus är stort under de första åren i en lågavlönad anställning. Därefter avtar utflödessannolikheten snabbt. Liknande resultat för England rapporteras av Stewart och Swaffield (1998) liksom även av Bigard m.fl. (1998) för Frankrike och Italien.

Trots att de flesta som någon gång är lågavlönade är det blott för en kort period, så kommer beståndet av lågavlönade vid en given tidpunkt att i hög grad bestå av personer som förblivit lågavlönade under en längre tid.⁷¹ Antag att inflödet till den lägsta kvintilen är konstant och antag vidare att utflödet är något högre under de första fem åren så att efter fem år 20 procent kvarstår av det ursprungliga inflödet. Om nu ut-

⁷¹ Läsare som är förtrogna med litteraturen kring individuella arbetslöshetstider torde känna igen argumentationen.

flödessannolikheten därefter är 25 procent så kan man visa att i ett tvärsnitt kommer andelen personer med låglöneperioder med över 10 års varaktighet att vara ca 18 procent, medianlängden på avslutade låglöneperioder att vara 4–5 år och den genomsnittliga perioden att vara strax under 6 år. Det är nästan överflödigt att påpeka att under dylika förhållanden⁷² kommer tvärsnittet att ge en rätt missvisande bild av alla lågavlönades situation och dess utveckling. Det bör vidare observeras att detta slag av beräkningar dessutom underskattar individernas totala erfarenhet av att vara lågavlönade eftersom de bortser från det faktum att många individer upplever flera låglöneperioder.

□ *De immobila*

Den generella slutsatsen är att kvinnor, äldre arbetstagare och personer med enbart grundutbildning löper en större risk att förbli lågavlönade över längre tidsperioder. Utbildningens betydelse för uppåtrörligheten påvisas av bl.a. Sloane och Theodossiou (1998) och Gosling m.fl. (1997) för Englands vidkommande. Van Opstahl m.fl. (1998) har visat att uppåtrörligheten inte påverkas nämnvärt av skillnader i förvärvat företagsspecifikt humankapital men däremot av differenser i generell humankapital, dvs skolutbildningsinvesteringar. Arai m.fl. (1998) och McKnight (1998) har framhållit yrkenas betydelse; deras studier visar att yrkestillhörigheten är viktigare för att förklara lönerörlighet än skillnader i humankapital och branschtillhörighet. Det förefaller m.a.o. som om vissa yrken som kännetecknas av synnerligen flacka ålderslöneprofiler "predestinerar" individerna till att vara lågavlönade. Vad detta beror på framgår ej av studierna. En möjlig förklaring är att dessa jobb i allmänhet saknar möjligheter till humankapitalinvesteringar.

□ *Arbetslöshet*

Ett slag av händelser som kan påverka individernas löneutveckling är längre perioder av arbetslöshet. Den amerikanska litteraturen kring effekterna på individernas löner av företagsnedläggningar eller massuppsägningar har inriktats på storleken och varaktigheten av förtjänstminsk-

⁷² Talen i exemplet är hämtade från en känd amerikansk undersökning av fattigdomens dynamik i USA (Bane och Ellwood, 1986). Vi har inte tillgång till motsvarande uppgifter för t.ex. den lägsta kvintilen i länder av skandinavisk typ men siffrorna torde inte ligga så långt från de i exemplet. För att resultaten rörande median- och genomsnittstiden skall ändras väsentligt krävs stora avvikelser från de tal som använts i det refererade exemplet.

ningen. Dessa aspekter är av intresse framförallt pga att förtjänstnedgången till följd av ofrivillig arbetslöshet kan tolkas som ett mått på betydelsen av det företagsspecifika humankapitalet för förtjänstutvecklingen. Gregory och Jukes (1998) visar att arbetslösheten har negativa effekter på löneutvecklingen även för lågavlönade män i England men att effekten avtar rätt snabbt. McKnights (1998) studie av lågavlönade engelska män pekar emellertid på att kombinationen av låg lön och perioder av arbetslöshet ökar sannolikheten för att individen förblir lågavlönad även i fortsättningen. I Asplunds m.fl. (1998a) undersökning visar det sig för Finlands vidkommande att det finns en förhållandevis stark cykikalitet i uppåt rörligheten; de lågavlönades möjligheter att förflytta sig uppåt i lönefördelningen förbättras avsevärt under högkonjunkturfasen.

□ *Könsskillnader*

Ett flertal studier har sett på könsskillnader i lönerörligheten. Såsom tidigare noterades i samband med OECD-studien förekommer det tydliga skillnader mellan länder i detta avseende. Så uppvisar exempelvis kvinnorna i Sverige och England en lägre lönerörlighet än män, medan det motsatta gäller för ett stort antal andra länder.⁷³ För Sveriges del bör noteras att även Hultin och Szulkin (1997) finner lägre lönerörlighet bland kvinnor än bland män.

Till en del kan resultaten rörande könsskillnaderna vara beroende av i vilken utsträckning studierna kontrollerar för andra faktorer som väsentligt bidrar till att förklara skillnader i lönerörlighet mellan individer. Den första engelska analysen av lågavlönade (Gregory och Elias, 1994) ger vid handen att männens lönerörlighet är betydligt högre än kvinnornas. Stewart och Swaffield (1998) använder sig av tre år från den brittiska hushållspanelen och finner bl.a. att en tredjedel av de kvinnor som klassificerades som lågavlönade under ett av åren hade de facto varit lågavlönad alla tre år. Motsvarande andel för männen uppgick till en tiondel. Följaktligen är det knappast någon överraskning att det visade sig vara dubbelt så vanligt bland män som bland kvinnor att upphöra att vara lågavlönad inom loppet av två år. När Stewart och Swaffield (1999) i en senare studie kontrollerar för potentiella endogenitetsproblem reduceras effekten av individens kön dock avsevärt.

⁷³ Utöver OECD (1996) finner Gittleman och Joyce (1996) för USA:s del att mäns lönemobilitet överstiger kvinnornas. För Finland kan Eriksson (1998) inte observera nämnvärda skillnader mellan könen.

Med avseende på de övriga fåtaliga studier som strävar till att kontrollera för andra bestämningsfaktorer än kön kan nämnas att Asplunds m.fl. (1998a) undersökning indikerar att rörligheten är lägre för män i Danmark och Finland medan Contini m.fl. (1998) finner det motsatta för de lågavlönade i Italien. Det bör observeras att dessa analyser för Danmarks och Italiens del baserar sig huvudsakligen på samma data-material som de aggregerade analyserna i OECD (1996).

□ *Ålder*

De flesta undersökningar tyder på att rörligheten från den lägsta kvinnten uppåt i lönefördelningen avtar med åldern. Men även här föreligger studier som visar att ålderns betydelse inte nödvändigtvis är så stor, (i synnerhet inte) när man beaktar även andra förklaringsfaktorer. Utöver den redan tidigare nämnda undersökningen av Gustafsson (1994) som inte kan uppvisa ålderskillnader av nämnvärd betydelse, är konklusionen densamma i Eriksson (1998) för Finland, i Gittleman och Joyce (1996) för USA liksom även i Stewart och Swaffield (1999) för England.

□ *Arbetsplatsegenskaper*

Trots att samhällsdebatten om låg lön många gånger förs i termer av låglönejobb, vissa arbetsplatser som återvändsgränder, bra och dåliga jobb/arbetsgivare, har forskningen huvudsakligen fokuserat på de egenskaper som karakteriserar individerna. Som så ofta bottnar detta i bristen på relevanta data. I några undersökningar har man dock haft tillgång till uppgifter om arbetsplatsens storlek och graden av facklig organisering på arbetsplatsen. Beträffande arbetsplatsens storlek visar studierna (Contini m.fl., 1998; Stewart och Swaffield, 1999; Eriksson och Werwatz, 1999) entydigt att lågavlönade personer som är anställda på små arbetsplatser har en lägre sannolikhet att förflytta sig uppåt i lönefördelningen än de som jobbar i större företag och organisationer, vilka förmodligen erbjuder större interna arbetsmarknader med möjlighet till avancemang. Stewart och Swaffield (1999) finner att lågavlönade har en högre rörlighet på fackligt organiserade än på oorganiserade arbetsplatser.

□ *Det långa tidsperspektivet*

Såsom ovan framgått ett antal gånger har bristen på longitudinella data-material som sträcker sig över långa tidsperioder medfört att det

alltjämt finns förhållandevis litet forskning kring dynamiken och persistensen i att vara lågavlönad. De flesta analyser har endast haft tillgång till data för tidsperioder om 5 år eller mindre, vilket ju täcker en rätt kort period av de flesta individers arbetsliv.

Undersökningar (Bigard m.fl., 1998; Eriksson, 1998; Lucifora, 1998; McKnight, 1999) som haft tillgång till data från längre tidsperioder har visat att en betydande del av utflödet från låglönejobb sker under de första åren varefter utflödessannolikheten avtar snabbt. Vidare har Gittleman och Joyce (1996), Eriksson (1998) och McKnight (1999) undersökt sambandet mellan lönemobilitet och förändringar i löneskillnaderna. Samtliga studier finner att mobiliteten inte utvecklas på ett sätt som skulle motverka den tendens till ökad lönespridning som kan iakttas i de tre studerade länderna: USA, Finland och England.

3.3.7 Förklaringsmodeller / bestämningsfaktorer

Ytterst få studier syftar till att identifiera faktorer som påverkar utflödet från låg- lönegruppen eller -kvintilen. Orsakerna härtill är två: brist på adekvata datamängder samt att modelleringen och skattningen av effekterna av potentiella faktorer är förknippade med vissa rätt vanskliga ekonometriska problem. Litteraturen ger prov på ett antal möjliga angreppssätt.⁷⁴ Ett är att försöka förklara *skillnaderna i olika longitudinella mönster*. Detta kan innebära att man exempelvis skiljer mellan personer som är "kroniskt" lågavlönade och personer som har låg lön endast under en kort period samt försöker utvärdera vilka individkaraktäristika eller "händelser" i individernas omgivning som leder till att en del blir kroniskt lågavlönade, andra inte. Man kan argumentera för att denna metod enbart är en något mera sofistikerad form av beskrivning, men den kan det oaktat förse oss med värdefull information. Metoden har utnyttjats av Hill och Jenkins (1998) i en studie av kronisk fattigdom. Så vitt vi vet den enda studie som använder sig av denna ansats för att granska de långvarigt lågavlönade⁷⁵ är Eriksson och Jänttis (1999) undersökning i vilken de analyserar i vilken utsträckning samma faktorer som förklarar varför vissa individer är lågavlönade under ett givet år även förklarar varför vissa individer är "kroniskt" lågavlönade, dvs lågavlönade vid flera tidpunk-

⁷⁴ Se Jenkins (1998) för en utförlig diskussion i anknytning till fattigdomsstudier.

⁷⁵ En ny reviderad version av Aaberge m.fl. (1996) innehåller en liknande analys av inkomströrlighetens determinanter.

ter.⁷⁶ Eftersom tidsperioden är 1970–95 är det här fråga om rätt långa perioder av låglönestatus.

En annan ansats är att ekonometriskt skatta *övergångssannolikhetsmodeller*, dvs modeller som avser att beskriva individernas övergångssannolikheter. Denna metod har utnyttjats av Stewart och Swaffield i en serie av studier i vilka de utnyttjar data från den än så länge förhållandevis korta brittiska hushållspanelen. Ett relativt svårhanterligt problem i den här typen av studier är att skilja mellan så kallat varaktighetsberoende och heterogenitet (se diskussionen i tidigare avsnitt). Stewart och Swaffield (1999) finner rätt starkt stöd för att det föreligger varaktighetsberoende i att vara lågavlönad.

Ett annat problem är det så kallade “initial conditions” -problemet. Detta sammanhänger med att det inte torde vara slumpmässigt vilka personer som vid en given tidpunkt är lågavlönade, varför analyser av bestämningsfaktorer till rörligheten ut ur låglönegruppen tenderar att snedvridas om man inte tar hänsyn till att många av de faktorer som påverkar rörligheten även påverkat sannolikheten för att individen är lågavlönad i utgångsläget, dvs vid den första observationstidpunkten (se diskussion i tidigare avsnitt). Att finna bestämningsfaktorer som förklarar varför en individ är lågavlönad men som inte förklarar varför samma person förblir lågavlönad (eller omvänt) är en grannliga uppgift. Stewart och Swaffield (1999) använder sig av de studerade personernas föräldrars socioekonomiska position som en dylik variabel. Deras resultat tyder på att det spelar en stor roll huruvida man kontrollerar för endogenitetsproblemet eller ej. Effekterna av förklaringsvariabler såsom ålder, kön, arbetsplatsens storlek samt utbildning reduceras avsevärt när de beaktar endogeniteten. Capellari (1999) erhåller liknande resultat i en studie av rörligheten i Italien under nittioalet. (Mot bakgrund av att alla är medvetna om att initial conditions -problemet kan vara rätt allvarligt, är det överraskande att ingen har granskat inflödet till låglönegruppen.) Andra undersökningar som estimerat utflödesmodeller på basen av individdata är Gregory och Elias (1994), Sloane och Theodossiou (1996), Contini m.fl. (1998), Asplund m.fl. (1998a) och Deding (1999). I tidigare avsnitt har vi återgett huvudresultaten från dessa studier.

⁷⁶ Ett alternativt mått för kroniskt lågavlönad som utnyttjas i studien baserar sig på residualerna från löneekvationer med sedvanliga förklaringsvariabler (ålder, utbildning, kön, m.m.) som estimerats för hela urvalet. En person vars residual är mindre än hälften av medianresidualen klassificeras som kroniskt lågavlönad.

Den äldsta metoden att studera de faktorer som bestämmer individernas relativa position i inkomstfördelningen går ut på att *dekomponera inkomstvariansen* i olika komponenter. Ett antal undersökningar har i Lillard och Willis' (1978) efterföljd försökt beskriva individernas löneutveckling med hjälp av longitudinella modeller som skiljer mellan individspecifik heterogenitet, seriell korrelation (som kan vara gemensam för alla men även individspecifik), permanenta respektive transitoriska komponenter, osv. En av fördelarna med denna ansats är att man inte "diskretiserar" informationen⁷⁷ i datamaterialen, en annan är att de ekonometriska problemen är mindre i samband med analyser av kontinuerliga variabler.

Ytterligare en fjärde tänkbar metod vore att estimerera *strukturella modeller*. Så vitt vi vet har denna ansats dock inte utnyttjats ännu.

⁷⁷ Dvs transformerar informationen om individernas löner till exempelvis kvartiler, kvintiler eller deciler.

4 Avslutande synpunkter

Intresset för förekomsten av lågavlönade på den nordiska arbetsmarknaden och de lågavlönades rörlighet i lönefördelningen har varit förvånansvärt lamt jämfört men den forskningsaktivitet och politiska debatt som bedrivits på många andra håll i Europa. Tydligen behövdes det en omruskande ekonomisk depression med snabbt stigande arbetslöshets-siffror för att väcka nordiska forskare och politiker ur deras törnsasömn. Mot bakgrund av den ytterst begränsade kunskap som vi fortfarande idag besitter om de lågavlönades arbetsmarknadssituation i de nordiska länderna, får man hoppas att uppvaknandet är för gott och inte ånyo övergår i rosenrött slumrande.

Vår kunskap om de lågavlönades situation på den nordiska arbetsmarknaden är i stort sett lika begränsad oberoende om vi försöker sälla fram uppgifter om de lågavlönades arbetsmarknadssituation vid en given tidpunkt eller sett ur ett längre tidsperspektiv. Deskriptiv statistik över förekomsten av lågavlönade i de nordiska länderna måste huvudsakligen sökas i OECD:s jämförande beskrivningar och analyser som publicerats i olika årgångar av *Employment Outlook*. Anmärkningsvärt är dock att OECD:s statistik täcker enbart Finland och Sverige, medan Danmark och Norge saknas helt. Lika anmärkningsvärt är att OECD:s siffror tydligt utvisar att exempelvis kvinnors och ungas relativa låglönerisk de facto är minst lika stor som i de flesta andra OECD-länder. Detta skulle tyda på att låglöneproblemet inte är så försumbart i de nordiska länderna som man ofta velat påskina.

Ännu mindre vet vi om de bakgrundsegenskaper som karakteriserar de lågavlönade. Är låglönerisken tydligt koncentrerad till vissa personliga egenskaper, såsom låg utbildningsnivå, kort arbetserfarenhet, kön eller ålder, och/eller specifika jobbrelaterade egenskaper, såsom yrke, bransch eller arbetsgivare? Förvånansvärt nog saknas dylik basstatistik för de flesta nordiska länder. Om vi dessutom önskar ekonomiska skattningar av hur stor effekt olika bakgrundsegenskaper sist och slutligen har på individernas sannolikhet att observeras bland de lågavlönade, står vi kvar med en enda studie, nämligen Hultin och Szulkins (1997) analys av svenska män och kvinnor i låglönejobb.

Den existerande forskningslitteraturen kring individens lönerörlighet är likaså till övervägande del beskrivande. Deskriptiva analyser utgör onekligen en viktig del av forskningen på området, och vi har pekat på ett antal dimensioner som även rent deskriptivt alltjämt utgör "vita fläckar" i kunskapsunderlaget. Samtidigt står det klart att det som

främst saknas ur policy-perspektiv är mera forskningsbaserad kunskap om vilket eller vilka slag av "händelser" (exempelvis den demografiska utvecklingen, förändringar i individens arbetsmarknadsstatus) utöver ackumulerad arbetsmarknadserfarenhet som ger upphov till rörlighet uppåt i lönefördelningen. Såsom vi har sett finns det visserligen några rätt sofistikerade statistiska problem i anslutning till dylika orsaksanalyser. Detta är dock ingen orsak till att avstå från fler forskningsinsatser på området, snarare tvärtom. Det är också något överraskande att det, så vitt vi känner till, inte föreligger en enda studie som kopplar samman analysen av fattigdomsfällor förorsakade av interaktionen mellan inkomstöverföringar och progressiva inkomstskatter med analysen av lönerörlighet för de lågavlönade.

Förutom deskriptiva analyser kännetecknas lönerörlighetslitteraturen av förhållandevis många länderjämförelser. Det är slående hur stora likheter och få skillnader mellan länderna som emanerar ur dessa jämförelser av lönerörlighet. I vilken utsträckning detta är en konsekvens av att man begränsat de jämförande analyserna till att gälla de mera opproblematiske löntagarpopulationerna av helårs- och heltidssysselsatta är dock inte klarlagt.

Så gott som samtliga av de analyser av de lågavlönade som vi gått igenom har en sak gemensam: de fokuserar nästan uteslutande på individernas egenskaper och förändringar i dessa. Enda undantagen utgör de fåtaliga studier som intresserat sig dels för konjunkturläget betydelse och dels för vilken roll individens yrke har för lönerörligheten. Det oaktat handlar samhällsdebatten ofta om dåliga jobb (låglönejobb) eller om dåliga arbetsgivare. Analyser som i högre grad riktar in sig på individernas valmöjligheter finns inte. Det är möjligt att den ensidiga fokuseringen på individkaraktäristika har inneburit att man försummat faktorer som är minst lika viktiga för förståelsen av varför vissa individer stannar kvar i ett låglönejobb medan andra inte gör det. Det vore värdefullt att få belyst i vilken utsträckning uppåtrörligheten sker inom ett och samma företag och hur ofta arbetsgivar- eller jobbyten skall till för att individen skall ta ett kliv upp i lönefördelningen. Finns det m.a.o. jobb och/eller arbetsgivare som är "återvändsgränder" och som de lågavlönade därför bör lämna om de vill förbättra sin löneposition?

En annan omständighet som har slagit oss vid genomgången av den internationella och nordiska forskningen kring lönerörlighet är de ytterst fåtaliga studierna gällande Sverige. Som vi inledningsvis påpekade är låg inkomst inte synonymt med låg lön och förmodligen är inte heller studier av inkomströrlighet, av vilka det finns ett antal intressanta för Sverige, goda substitut för analyser av lönerörligheten. Longitudi-

nell löneinformation finns i Sverige huvudsakligen i två källor: HUS och LNU. Därutöver finns det så vitt vi kan bedöma även möjligheter att ta fram registerinformation och på basen härav skapa paneldata. Samtidigt är vi också väl medvetna om att konstruktion, bearbetning och dokumentation av detta slag av databaser är ytterst tidskrävande och dessvärre aktiviteter som i varje fall inte omedelbart belönas av det akademiska meriteringssystemet.

Litteratur

Aaberge, R., A. Björklund, M. Jäntti, M. Palme, P. Pedersen, N. Smith & T. Wennemo (1996), *Income Inequality and Income Mobility in the Scandinavian Countries Compared to the United States*. Oslo: Statistics Norway, Research Department DP 168.

Ackum Agell, S. & A. Harkman (1997), *De lågutbildades arbetsmarknadsutsikter*. Stockholm: FIEF, Arbetsrapport No. 143.

Albæk, K., M. Arai, R. Asplund, E. Barth & E. Strøjer Madsen (1996), "Inter-Industry Wage Differentials in the Nordic Countries", i Wadensjö, E. (red.), *The Nordic Labour Markets in the 1990's*. Amsterdam: North-Holland.

Albæk, K., M. Arai, R. Asplund, E. Barth & E. Strøjer Madsen (1998), "Measuring Wage Effects of Plant Size", *Labour Economics* 5(4), s. 425–448.

Arai, M., R. Asplund & E. Barth (1998), "Low Pay, A Matter of Occupation", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Asplund, R. & P. Bingley (1996), *Wage Mobility in Finnish Industry in 1980–1994*. Helsingfors: Näringslivets Forskningsinstitut ETLA, Serie B 123.

Asplund, R. & I. Persson (2000), "Low Pay – A Special Affliction of Women", i Gregory, M., W. Salverda & S. Bazen (red.), *Labour Market Inequalities: Problems and Policies in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press. (utkommer)

Asplund, R., P. Bingley & N. Westergård–Nielsen (1996), "Wage Mobility in Denmark and Finland: A Comparative Analysis for the Years 1980–1994". *Comparaisons de salaires internationales*. INSEE, Paris.

Asplund, R., P. Bingley & N. Westergård–Nielsen (1997), *Wage Mobility in the Danish and Finnish Private Sectors*. Papper presenterat på EALE:s årliga konferens, Århus september 1997.

Asplund, R., P. Bingley & N. Westergård–Nielsen (1998a), "Wage Mobility for Low-Wage Earners in Denmark and Finland", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.) (1998b), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Atkinson, A.B. (1983), *The Economics of Inequality*. Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, A.B., F. Bourguignon & C. Morrisson (1992), *Empirical Studies of Earnings Mobility*. London: Harwood.

Bane, M.J. & D.T. Ellwood (1986), "Slipping into and out of poverty: the dynamics of spells", *Journal of Human Resources* (21), s. 1–23.

- Bigard, A., Y. Guillotin & C. Lucifora (1998), "Earnings Mobility: An International Analysis of Italy and France", *Review of Income and Wealth* 44(4), s. 535–554.
- Bingley, P., N.H. Bjørn & N. Westergård-Nielsen (1995), *Wage Mobility in Denmark 1980–90*. Aarhus: CLS Working Paper 95–10.
- Björklund, A. (1993), "A Comparison Between Actual Distributions of Annual and Lifetime Income: Sweden, 1951–89", *Review of Income and Wealth* (39), s. 377–386.
- Björklund, A. & M. Palme (1997), *Income Redistribution Within the Life Cycle Versus Between Individuals: Empirical Evidence Using Swedish Panel Data*. Stockholm School of Economics, working paper in economics and finance, No. 197.
- Björklund, A. & I. Persson–Tanimura (1983), "Youth Employment in Sweden", i *Youth at Work: An International Survey*. London.
- Björklund, A., M. Palme & I. Svensson (1995), "Tax Reforms and Income Distribution: An Assessment Using Different Income Concepts", *Swedish Economic Policy Review* (2), s. 229–265.
- Borghans, L. & A. de Grip (red.) (2000), *The Overeducated Worker? The Economics of Skill Utilization*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Buchinsky, M. & J. Hunt (1999), "Wage Mobility in the United States", *Review of Economics and Statistics* (81), s. 351–368.
- Burkhauser, R. & I. Poupore (1997), "A Cross-National Comparison of Permanent Inequality in the United States and Germany", *Review of Economics and Statistics* (79), s. 10–15.
- Capellari, L. (1999), *Low-wage Mobility in the Italian Labour Market*. Manuskript, University of Warwick.
- Contini, B., M. Filippi & C. Villosio (1998), "Earnings Mobility in the Italian Economy", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.): *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Deding, M. (1999), *Mobility of Low-Paid Wage Earners in Denmark, Germany and the United States*. Manuskript, CLS, Århus.
- Dickens, R. (1997), "Male Wage Inequality in Great Britain: Permanent Divergence or Temporary Difference?" i Gregg, P. (red.), *Jobs, Wages and Poverty*. Centre for Economic Performance, London.
- Edin, P.-A., A. Harkman & B. Holmlund (1995), *Unemployment and Wage Inequality in Sweden*. Stencil, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Eriksson, T. (1998), "Long-Term Earnings Mobility of Low-Paid Workers in Finland", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Eriksson, T. & M. Jäntti (1999), *Earnings Mobility, Persistent Low Pay and Their Covariates: Finland 1970–95*. Opublicerat manuskript.

Eriksson, T. & A. Werwatz (1999), *Remaining Low Paid – A Matter of Individual Traits, Jobs or Firms?* Manuskript, CLS, Århus.

Freeman, R. & L.M. Katz (red.) (1995), *Differences and Changes in Wage Structures*. Chicago: Chicago University Press.

Fritzell, J. (1990), “The Dynamics of Income Distribution: Economic Mobility in Sweden in Comparison with the U.S.”, *Social Science Research* (19), s. 17–46.

Fritzell J. (1993), “Income Trajectories: Stability and Change in Earnings and Economic Well-Being”, i Hansen, E., S. Ringen, H. Uusitalo & R. Erikson (red.), *Welfare Trends in the Scandinavian Countries*. New York: M.E. Sharpe.

Fölster S. (1998), “Inkomstfördelningen i välfärdsstaten”, *Ekonomisk debatt*, nr 4.

Gardiner, K. & J. Hills (1999), “Policy Implications of New Data on Income Mobility”, *Economic Journal* (109), s. F91–F111.

Gittleman, M. & M. Joyce (1996), “Earnings Mobility and Long-Run Inequality: An Analysis Using Matched CPS Data”, *Industrial Relations* (35), s. 180–196.

Gosling, A., S. Machín & C. Meghir (1997), “What Has Happened to Men’s Wages Since the Mid-1960s?”, *Fiscal Studies* (15), s. 63–87.

Gottshalk, P. & R. Moffitt (1994), “The Growth of Earnings Instability in the US Labour Market”, *Brookings Papers on Economic Activity*, s. 217–272

Granqvist, L. (1998), *A study of fringe benefits. Analysis based on Finnish micro data*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research – Dissertation Series 33.

Gregory, M. & P. Elias (1994), “Earnings Transitions of the Low Paid in Britain, 1976–91: A Longitudinal Study”, *International Journal of Manpower* (15), s. 170–188.

Gregory, M. & R. Jukes (1998), “The Effects of Unemployment on Future Earnings: Low-Paid Men in Britain 1984–94”, i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.): *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

Gustafsson, B. (1994), “The Degree and Pattern of Income Immobility in Sweden”, *Review of Income and Wealth* (40), s. 67–86.

Gustafsson, B. & P.J. Pedersen (red.) (1999), *Poverty and Low Income in the Nordic Countries*. Ashgate: Aldershot.

Hill, M.S. & S. Jenkins (1998), *Poverty Amongst British Children: Chronic or Transitory?* Manuskript, UNICEF, Florens.

- Hultin, M. & R. Szulkin (1997), "De lågavlönade på arbetsmarknaden – en analys av kvinnor och män under två decennier", i Persson, I. & E. Wadensjö (red.), *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* Stockholm: SOU 1997:136.
- Jarvis, S. & S. Jenkins (1997), "Low Income Dynamics in 1990s Britain", *Fiscal Studies* (18), s. 123–142.
- Jenkins, S. (1998), *Modelling Household Income Dynamics*. Presidential Address to the conference of European Society of Population Economics in Amsterdam 1998.
- Jepsen, M., D. Meulders & I. Terraz (1998), *Working-time, Women and Low Wages*. Paper presented at the 1998 EALE Conference, Blankenberge, Belgium.
- Jonsson, L. & C-H. Siven (1986), *Varför löneskillnader?* Svenska Arbetsgivarreföreningen. Stockholm.
- Keese, M., A. Puyroyen & P. Swaim (1998), "The Incidence and Dynamics of Low-Paid Employment in OECD Countries", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Lillard, L. & R. Willis (1978), "Dynamic Aspects of Earnings Mobility", *Econometrica* (46), s. 985–1012.
- Lucifora, C. (1998), "Working Poor? An Analysis of Low-Wage Employment in Italy", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Lucifora, C. (2000), "Wage Inequalities and Low Pay: The Role of Labour Market Institutions", i Gregory, M., W. Salverda & S. Bazen (red.), *Labour Market Inequalities: Problems and Policies in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press. (utkommer)
- McKnight, A. (1998), "'Low-Wage Mobility in a Working-Life Perspective", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- McKnight, A. (1999), *Trends in Earnings Inequality and Earnings Mobility: The Impact of Mobility on Long Term Mobility*. Manuskript, Institute for Employment Research, Warwick.
- Mincer, J. (1974), *Schooling, experience and earnings*. New York: Columbia University Press.
- Mincer, J. & B. Jovanovic (1981), "Labor Mobility and Wages", i Rosen, S. (red.), *Studies in Labor Markets*. Chicago: Chicago University Press.
- Nolan, B. (1998), "Low Pay, the Earnings Distribution and Poverty in Ireland, 1987-1994", i Bazen, S., M. Gregory & W. Salverda (red.), *Low-Wage Employment in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.

- Nolan, B. & I. Marx (2000), "Low Pay and Household Poverty", i Gregory, M., W. Salverda & S. Bazen (red.), *Labour Market Inequalities: Problems and Policies in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press. (utkommer)
- OECD (1993), *Employment Outlook 1993*. Paris.
- OECD (1994), *The OECD Jobs Study. Evidence and Explanations*. Paris.
- OECD (1996), *Employment Outlook July 1996*. Paris.
- OECD (1997), *Employment Outlook July 1997*. Paris.
- Persson, I. & E. Wadensjö (red.) (1997), *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* Stockholm: SOU 1997:136.
- Selén, J. & A-C. Ståhlberg (1998), "Pension Rights and Wages", *Labour* (12), s. 191-209.
- Sloane, P.J. & I. Theodossiou (1996), "Earnings Mobility, Family Income and Low Pay", *Economic Journal* (106), s. 657–666.
- Sloane, P. & I. Theodossiou (1998), "An Econometric Analysis of Low Pay and Earnings Mobility in Britain", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Sloane, P.J. & I. Theodossiou (2000), "Earnings Mobility of the Low-Paid", i Gregory, M., W. Salverda & S. Bazen (red.), *Labour Market Inequalities: Problems and Policies in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press. (utkommer)
- Stewart, M.B. & J.K. Swaffield (1997), "The dynamics of low pay in Britain", i Gregg, P. (red.), *Jobs Wages and Poverty: Patterns of Persistence and Mobility in the Flexible Labour Market*. London: CEP.
- Stewart, M.B. & J.K. Swaffield (1998), "The Earnings Mobility of Low-Paid Workers in Britain", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.), *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Stewart, M. & J.K. Swaffield (1999), "Low Pay Dynamics and Transition Probabilities", *Economica* (66), s. 23–42
- Uddhammar, E. (1997), *Arbete, välfärd, bidrag*. Stockholm: City University Press.
- van Opstahl, R., R. Waaijers & G. Wiggers (1998), "Wage Growth of Low- and High-Skilled Workers in the Netherlands", i Asplund, R., P. Sloane & I. Theodossiou (red.): *Low Pay and Earnings Mobility in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Welch, F. (1999), "In Defense of Inequality", *American Economic Review* (Papers and Proceedings) (89), s. 1–17.
- Westergård-Nielsen, N. (1989), "The Use of Register Data in Economic Analysis", *Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, Heft 3/1989.